

KIRŐEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ

Yayın No: 001

III. ULUSLARARASI AHİLİK SEMPOZYUMU

XIII. Yüzyıla Kadar
Türk ve İslam Dünyasında Ahiliğın Temelleri
THE III. INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF AKHISM

5-7 Ekim / October 2017

KIRŐEHİR

BİLDİRİLER

CİLT 2

Kırőehir, 2018

**TEMEL DİNAMİKLERİ AÇISINDAN
FÜTÜVVET VE AHİLİĞİN KUR'ÂNÎ
REFERANSLARI**

THE REFERENCES OF FUTUWWAT AND FULL OF
QUR'ANS FROM BASIC DYNAMICS

Yrd. Doç. Dr. Muhammed Bahaeddin YÜKSEL
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
bahaeddinyuksel@ohu.edu.tr

Özet

Fütüvvet ve Ahilik teşkilatları, Kur'ân ve sünnette ifade edilen ahlâkî esasları temel almış iki kurumdur. Bu teşkilatların esaslarını belirleyen Fütüvvetnâmeler incelendiğinde, Fütüvvet ve Ahiliğin Kur'ân ve sünnetten beslenen oluşumlar olduğu bârız bir şekilde görülebilir. Bu teşkilatlar, kendisine mensup olan üyelerden Kur'ân'ın ahlâkî ilkelerine ve onun pratiği olan Hz. Peygamberin sünnetine bağlı kalmalarını, adâlet, iffet, kardeşlik ve merhamet gibi Kur'ânî ilkeleri bir yaşam tarzı olarak benimsemelerini istemiştir. Bu teşkilatlar, gerek Anadolu'nun Türklere yurt edinilmesinde ve gerekse buldukları beldelerin İslâmlaşmasında fevkalâde önemli hizmetleri olmuştur.

Anahtar Sözcükler: *Fütüvvet, Fütüvvetnâme, Ahi, Ahilik, Kur'ân.*

Abstract

Futuwwah and Akhi organizations are the two institutions based on the moral principles expressed in the Qur'an and the Sunnah. When examining the Futuwwahnamahs which determines the principles of these organizations, it can be seen that Futuwwah and Akhi are the formations fed from the Qur'an and the Sunnah. These organizations demanded that members belonging to them adhere to the moral principles of the Qur'an and its practice, the Sunnah of the Prophet, as a lifestyle of Qur'anic principles such as justice, chastity, fraternity and compassion. These organizations have been exceptionally important services both in the acquisition of Anatolia by the Turks and in the Islamization of the bases they are in.

Keywords: *Futuwwah, Futuwwatnamah, Akhi, Akhi Organization, Qur'an.*

GİRİŞ

Tarihte Müslüman Türkler üzerine atılı bir bühtân olan “İslâm Dini'nin kılıç zoruyla yayıldığı” iftirasını, (Mâturîdî, 2005: 5/338) en şiddetli bir şekilde yalanlayan delillerden birisi de kuşkusuz Fütüvvet ve Âhilik teşkilatlarının tarihsel varlık ve misyonlarıdır. Fütüvvetle başlayan sürecin, Âhilikle hayatın her alanında tebellür eden serencamı, yanı sıra özellikle XIII. yüzyıldan sonra toplumda îfâ ettiği fevkalade önemli sosyal hizmetler, takdîre şâyandır. Bu teşkilatların şekillenmesinde, itikadî anlayışından ahlâkî anlayışına, âdaplarından iş ahlâkına varana kadar temel dinamiklerinin anlatıldığı ve bir anlamda teşkilâtın iç tüzüğü olan fütüvvetnâmeler incelendiğinde, görülecektir ki Fütüvvet ve Ahiliğin mayasında, Kur'ân ve Hz. Peygamberin sünneti esâs alınmıştır. Sülemî'nin *Risâletü'l-Fütüvve*'si ile *Kitâbu'l-Fütüvve*'si, İbn Cüneyd'in *Kitâbu Mirâti'l-Fütüvve*'si, Şeyh Hüseyin'in *Fütüvvetnâme*'si gibi bir çok eser, bu gerçeği ispat eden müteber

vesîkâlardan sâdece bir kaçıdır.

Fütüvvetnâmelerde, insanlığın evrensel değerlerinin ve ahlâkî umdelerin son derece nâdide anlatımlarını, formel olarak görebileceğimiz gibi, patîğini informel olarak teşkilatların çalışmasında da görebiliriz. Bunun örnekleri sayılamayacak kadar çoktur. Bu örneklere baktığımızda Fütüvvet ve Ahiliğin temel dinamiklerinin Kur'ân ve onun hayata aktarılmış üsve-i hasene olan Sünnet-i Rasulullah olduğunu Sülemî'nin şu sözleri (Sülemi, 1977: 93) açıkça ortaya koymaktadır: Bil ki Fütüvvetin aslı dini gözetmek, sünnete uymak, Allah'ın Peygamberine emrettiği şu sözleri yerine getirmektir: "*Affi al, iyiliği emret, cahillerden yüzçevir.*" (Araf, 7/199); "*Şüphesiz ki Allah adâleti, iyilik yapmayı, yakınlara bakmayı emreder; hayasızlığı, fenâlığı ve haddi aşmayı yasak eder. Tutasınız diye size öğüt verir.*" (Nahl, 16/90) İbn Mi'mâr'ın da dediği gibi Fütüvvetin ve dolayısıyla Âhilik teşkilatının esaslarını bu ayette özetlenmiş olarak görebiliriz. Buna göre "Adâlet", "Muâvenet", "İffet (özdenetim)" ve "Merhamet" Fütüvvet ve Âhilik teşkilatlarının mayası ve temel dinamiklerini oluşturan en temel ahlâkî umdelerdir. Bu temel dinamiğe işaretlerle Sülemî Fütüvveti tanımlarken "Fütüvvet, güzel ahlâk sahibi olmaktır. Güzel ahlâk ise, Allah'ın kitabına sarılmak ve Allah'ın elçisinin sünnetine uymaktır." (Sülemi, 1977: 62, 24) ifadelerini kullanmıştır. Fütüvvet ve Ahiliğin ahlâkî ilkeleri için fütüvvetnâmelere bakıldığında, bu ilkelere Kur'ân ayetlerinin ışık tuttuğu, töre ve törenlerine Kur'ân ahlâkının renginin desen verdiği görülecektir. (Akpınar, 2004, 53)

Ahiliğin sosyal ve kültürel cephesi daha çok ahlâkla ilgilidir. Ahilik prensipleri bireysel değil, toplumsaldır. Çekememezlik ve dedikodudan kaçınmak, cömert, şefkatli ve merhametli olmak, herkese iyilik yapmak ve iyiliklerini dilemek gibi birçok prensip, gerçekte Ahiliğin bireysel olmaktan çok, toplumsal hayatı Kur'ân'ın övdüğü ahlâkî bir temelde düzene koymayı amaçladığını gösterir. (Ekinci, 2011: 17) Bu amaca mebni olarak bu teşkilatların tüzüknâmesi diyebileceğimiz fütüvvetnâmeler, Kur'ân ve Hadislerden beslenerek yazılmıştır. Örneğin Çobanoğlu, fütüvvetnâmesini Tefsir-i Kur'ân'dan ve Hadis-i Mustafâ'dan derleyerek yazdığını, açıkça dile getirmiştir. (Çağatay, 1997: 159) Teşkilata giren çiraklara Kur'ân öğretilir (Çağatay, 1997: 124) her vesile ve merasimlerde açılış Kur'ân'ın okunmasıyla başlatılırdı. (Çağatay, 1997: 95; Akpınar, 2004: 53) Çiraklara, çiraklıkları süresince çoğunlukla Kur'ân ve sünnette övülen 124 ahlâkî kural öğretilir, ustalaşıp mesleklerinin en üst düzeyine geldiklerinde ise usul âdap ve erkâna dair 740 kuralı bilmesi, bilinç ve davranışına yerleştirmesi istenilirdi. (Temel, 2007: 59)

Kur'ân öğretimi sembolik anlamda olmayıp ileri derecede öğretiliyordu. Evliya Çelebinin aktardığına göre Amasya kasabalarından birisinde yaşayan Kara Dede adlı birisi, altmış yıl debbağlık sanatı ile uğraşmış, sanatında ün yapmış, ancak Kur'ân üzerine eğitimini ilerletmek istemesi üzerine Bursa müftüsü Hatip Kasımoğlu'ndan ders alarak önce Kur'ân'ı adâbına uygun olarak okumasını bir yılda, sonraki yedi yılda ihtisaslaşmayı arzu ettiği dalda eğitimini tamamlayarak Bursa'daki Muradiye Medresesi'nde müderris olmuştur. Geriye birçok faydalı eser de bırakan Kara Dede "Dede Göncü" isimli kitabın da yazarıdır. (Çağatay, 1997: 125)

Ahilerin ticâret hayatındaki âdil, hakkâniyet ve helâl-harâma olan hassasiyetleri, kendileriyle ticâret yapan Gayr-i Müslimlerin dikkatini çekmiş, karşılaştıkları huzur ve emniyet onların Müslüman olmasına vesile olmuştu. Kurdukları Orta Sandıklarının gelir ve giderleri incelendiğinde fakir, yetim ve dullar için adeta bir sosyal sigorta gibi hizmet verildiği görülmektedir. Ülkenin hemen her yerinde böylesine güçlü bir sosyal güvenlik teşkilatı olan Ahi birlikleri yerine getirdiği fonksiyonlarla Anadolu'da İslam'ın yayılmasında etkili olmuşlardır. (Kaya, 2014: 554)

Ahî Evran, bir halk filozofu olarak İslâm'ı başka dinden olanlara sunmak amacıyla halk tipi eserler kaleme almış, eserlerinde dinî ve ahlâkî öğretime dair çok geniş bilgilere yer vermiştir. "Menâhic" adlı eseri, Anadolu'da ilmihalcilik adına telif edilen ilk yapıtlardandır. (Bayram, 2005: 141) Ahî Evran, Anadolu'da İslam'ı yayma gayretinden dolayı bu ilmî eserleri kaleme almıştır. (Kaya, 2014: 555) Bununla birlikte sofrasında oturanların Müslim veya Gayr-i Müslim, dost veya düşman olduğu ayrımını zihninde dahi düşünmenin ahlâksızlık olduğunu kabul eden ahiler, (Kuşeyrî, 1989: 391) Anadolu'nun İslâmlaşmasında asla zor ve baskıyı bir araç olarak kullanmamış, hiçbir din mensubunu dinini yaşamakta sıkıntıya düşürmemiş, aksine her din mensubunun dinini yaşamasına "Din'de zorlama yoktur" (Bakara, 2/256) ayetinin bir gereği olarak imkân vermiştir. Tarihsel süreçte karşılıklı teâmülde bu teşkilatların gösterdiği fevkalâde insânî erdem ve fazilete dayanan ideal ahlâkî uygulamalar, Anadolu'da bir yandan Gayr-i Müslimlerin Müslüman olmasına vesile olmuş, diğer yandan Türklerin eski inanışlarından sıyrılıp İslâm'ı daha sahih bir şekilde öğrenmesini sağlamıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

a. Fütüvvet

Fütüvvet kelimesi sözlükte "genç, yiğit, cömert" anlamlarına gelen "fetâ" (çoğulu "fityân") kelimesinden türemiş olup (Demirtaş, 2011: 404) *gençlik, kahramanlık ve cömertlik* anlamlarına gelmektedir. Terim olarak fütüvvet, *dünya ve ahirette insanları kendi nefisine tercih etmek* (Cürcânî, 1985: 171), *cömertçe vermek, başkasını rahatsız etmemek, şikâyet ve sızlanmayı terk etmek, haramlardan uzaklaşmak ve ahlâkî değerlere sahip çıkmak* şeklinde tanımlanmıştır. (Akpınar, 2005: 43) Fütüvvet kavramını ilk kullanan kişinin Câfer-i Sâdık (ö. 148/765) veya Fudayl b. İyâz (ö. 187/803) olabileceği söylenmiştir. Nitekim kendisine Fütüvvet hakkında soru soran Şakîk el-Belhî'ye Câfer-i Sâdık Fütüvveti "Ele geçen bir şeyi tercihen başkalarının istifâdesine sunmak, ele geçmeyen şey için ise şükretmektir." (Kuşeyrî, 1989: 394; İbn Kayyim, 2/354-355) diye tanımlarken, Fudayl b. İyâz "Dostların kusurlarına bakmamaktır." şeklinde tanımlamıştır. (İbn Kayyim, 2/355; Kuşeyrî, 1989: 390; Uludağ, 1996: 13/259; Akpınar, 2005: 43) İbn Kayyim Fütüvvet kelimesini ilk kullananın Cafer es-Sâdık, daha sonra ise Fudayl b. İyâz olduğunu ifade etmiştir. (İbn Kayyim, 2/354)

b. Âhilik

Ahî kelimesinin hangi sözcükten türediği hakkında iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan birisine göre Ahî kelimesi "kardeşim" anlamına gelen "Ah" (ح) kelimesinden

türemiş olup mütekellim “ya”sı (ي) eklenerek “Ahî” (أحی) şeklinde telaffuz edilmiştir. (Çağatay, 1997: 1) İkinci görüş ise Ahî kelimesinin eski Türkçe’de “yiğit, eli açık, cömert” anlamlarına gelen “Akı” kelimesinden türediği yönündedir. Kaşgarlı Mahmud’un *Divân-ı Lüğati’t-Türk*’ünde (Kaşgarlı, 1/90) belirtilen anlamlarıyla geçen “Akı” kelimesinin zamanla telaffuzunda değişim göstermesiyle “Ahî” şeklini aldığı ifade edilmiştir. Türkçe’de “k” harfinin “h” gibi telaffuz edildiği bilinmektedir. Nitekim Anadolu’da “okumak, bakmak” gibi kelimeler “ohumah, bahmah” şeklinde telaffuz edilmektedir. Bundan dolayı eli açık ve cömert manalarına gelen “akı” sözü de “ahı” şeklinde telaffuz edildiği düşünülmüştür. (Gölpınarlı, 2001: 17) Terim olarak Ahilik, XIII. yüzyılın ilk yarısından XX. yüzyılın başlarına kadar Anadolu’da, Balkanlar’da, Kırım’da Türkler tarafından kurulan esnaf, sanatkâr ve üretici (sanayi) birlikleri ile bu birliklerin uygulamaları ahlâkî, siyâsî, iktisadî, felsefî duygu ve prensipler anlamına gelir. (Ekinci, 2011: 11; Çağatay, 1997: 1)

2. Tarihsel Çerçeve

Tarihi gelişim seyri bakımından Fütüvveti kabaca İslam öncesi dönemi, İslam sonrası dönemi ve Anadolu Ahiliğinin ortaya çıkmasını sağlayan kurumsallaşma dönemi olarak üç farklı döneme ayırabiliriz. Fütüvvet kavramının tarihçesine baktığımızda İslam öncesi Araplarda fetâ kelimesi *şecaat, iffet, cömertlik* ve *diğerkâmlık* gibi hasletleri ifade eden eski asâlet ve fazilet telakkilerini temsil ettiğini görmekteyiz. (Çağatay, 1997: 4) Ancak o zaman için bu kavram bir teşkilatı veya kurumsal bir yapıyı ifade etmiyor, bunun yerine tek tek bireyleri ve onları tanımlamak için kullanılıyordu. Bu hususta yapılan araştırmalarda, Cahiliyye şiirlerinde rastlanılan “fetâ” kavramının Fütüvvetle anlamsal bağı olduğu her ne kadar kabul ediliyor olsa da, kurumsal olarak teşekkül etmiş haliyle bir bağlantısının olmadığı belirtilmektedir. (Ocak, 1996: 13/261)

Kur’ân’ın nâzil olduğu döneme baktığımızda, Hz. Peygambere gelen vahiylerde “fetâ” kelimesinin kullanımına şahit oluyoruz. Kur’ân’da geçen bu kelimeler, İslâm öncesi anlamlarına ait anlamlar içermektedir. Örneğin kavminin bozuk akidesine karşı mücadeleye veren İbrahim (as) hakkında; “*Bu arada içlerinden bazıları: ‘İbrahim adında bir gencin (fetâ) tanrılarımız hakkında ileri geri konuştuğunu duymuştuk. ‘dediler.’*” (Enbiyâ, 21/60) Yine Ashâb-ı Kehf hakkında; “[*Ey Peygamber!*] Şimdi sana onların başına gelenleri bir ibret vesilesi olarak anlatıyoruz. Onlar rablerine yürekten inanıp güvenen birkaç genç (fitye) idi.” (Kehf, 18/13) Bir başka ayette; “*İki denizin birleştiği yeri geçtikten bir süre sonra Musa yoldaşı gence (fetâ) şöyle dedi: ‘Getir şu ağızımızı da yiyelim. Bu yolculuk bizi hayli yordu.’*” (Kehf, 18/62)

Emeviler dönemine gelindiğinde Tefsir, Hadis, Fıkıh gibi İslamî ilimlerinin teşekkülü ve buna bağlı olarak kavramlardaki terimsel tanımlamalardan Fütüvvet de nasibini almaya başlar ve bu dönemde İslam coğrafyasının genişlemesi, yeni kültürlerle temasa geçilmesi ve bunlara bağlı olarak gelişen siyasi ve içtimâî değişimlerin toplumda meydana getirdiği dönüşümler, Fütüvvetin de belirginleşmesinde etkili olmuştur. (Çakmak, 2014: 150) Nitekim Fütüvvetin, bir teşkilat hüviyetinde ilk defa hicri II. asrın sonları ile

III. asrın başlarında Nişâbur'da, başlarında bir reisin de olduğu "fityân" adında bir topluluk olarak yüz gösterdiği bilinmektedir. (Gölpınarlı, 2011: 18)

Bu aşamada Fütüvvet, Tasavvufi tanımlamalar ile büyük oranda şekillenirken aynı zamanda Kur'ân ve sünnetten temel dinamiklerine ait öğretiler edinir. Ku'ân ve sünnetten iktibas edilen bu düsturlar Fütüvvetin temel dinamiklerinde öylesine öncelikli ve belirgin bir hale gelmiştir ki Sehl b. Abdullah'ın Fütüvveti tanımlarken "Fütüvvet, sünnete uymaktır." (Kuşeyrî, 1989: 391) şeklinde bir ifade kullanması, kanaatimizce çok da isabetli, veciz ve aynı zamanda Fütüvvetin İslam Dini ile olan ilgisini ortaya koyması açısından yerinde bir tanımlama olmuştur. Bu aşamada Tasavvuf kaynaklarında Tasavvufi bir terim olarak yer almasıyla Fütüvvet mertlik, yiğitlik, gençlik, cömertlik, kahramanlık, Allah'ın emirlerine uyma, güzel ibadet, kötülüğü terk, açık ve gizli ahlâkın en güzeline sarılma gibi anlamları içeren dinî, Tasavvufi bir kavram olarak ortaya çıktığını görmekteyiz. (Çakmak, 2014: 150)

Fütüvvetin kurumsallaşması ise, Abbâsî halifesi Nâsır Lidinillah'ın hilafeti döneminde (575-622/1180-1225) gerçekleşmiştir. (Teaschner, 1972: 222) Halife Nâsır döneminde Abbâsî devleti sosyal ve siyasi anlamda zayıflamış ve devlet otoritesi sarsılmış durumdaydı. Devletin ayakta kalabilmesi, otoritesini güçlendirmesi ve sosyal yapıyı tekrar sağlamlaştırabilmesi için Halife Nâsır, o zaman ihtiva ettiği potansiyel gücünün farkına vardığı Fütüvvet teşkilatından faydalanmayı düşünmüş ve bu amaçla evvela Fütüvvet birliklerini Fütüvvetnâmelerde ifadesini bulan ahlâkî ve dinî esaslar üzerinde yeniden düzenleyerek teşkilatlandırmış, kurumsal bir hüviyete büründürmüştür. Daha sonra diğer Müslüman devletlere elçiler göndererek bu teşkilat çerçevesinde birleşmeye davette bulunmuştur. Bu amaçla ilk olarak 1204'de Anadolu Selçuklu Devleti sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev ile tamasa geçmiştir. I. Gıyâseddin Keyhüsrev de Sadreddîn Konevî'nin babası ve kendi hocası olan Mecdüddîn İshâk'ı Bağdât'a, Halife Nâsır'a elçi olarak göndermiştir. Mücdüddîn İshâk ise, Bağdât'tan dönerken, Sultan I. Gıyâseddin'in isteği üzerine Halife Nâsır tarafından gönderilen Muhyiddin İbnu'l-Arabî (1165-1240), Evhadüddîn el-Kirmânî ve şeyh Nâsirüddîn Mahmûd el-Hûyî (ö. 1260) gibi meşhur mutasavvıfları Anadolu'ya getirmiştir. Anadolu'ya getirilen Evhadüddîn el-Kirmânî ve halifeleri için ülkede bir çok tekke ve zâviyeler yapıp hizmetlerine tahsis edilmiştir. Kirmânî ve halifeleri bu mekanlarda çok yoğun bir irşat faaliyeti gerçekleştirmiş, irşatları ülkenin her köşesine ulaşmıştır. Daha sonra I. İzzeddîn Keykâvus ve I. Alaaddin Keykubat'ın da Fütüvvet teşkilatına girmesiyle Anadolu'da Ahiliğin kuruluşu tamamlanmıştır. Ahiliğin kurulmasında I. Alaaddin Keykubat'ın zamanında Halife Nâsır'ın meşhur mutasavvıf Şehâbeddin Sühreverdî'yi Anadolu'ya göndermiş olmasının da büyük rolü vardır. (Kazıcı, 1988: 1/540)

Ahilik teşkilatının Anadolu'da ortaya çıkıp teşkilatlanması ve kurumsallaşmasında iki etkenden birincisi, yukarıda da izah edildiği üzere siyasidir. İkinci etken ise sosyolojik olup Moğolların istilası sonucu Anadolu'ya yapılan göçlerle ilgilidir. (Çakmak, 2014: 149) Nitekim acımasız Moğol saldırılarından kurtulmak için birçok göçmen Anadolu'ya akın etmiştir. Moğol saldırıları nedeniyle yapılan göçlerde, maddi-manevi varlıklarını

alıp Anadolu'ya göçen sanatkar ve tüccarlar, yeni geldikleri bu topraklarda ticaret ve sanat hayatının Gayr-i Müslimlerin elinde olduğunu görmüştü. Dolayısıyla göç ile gelen sanatkar ve tüccarlar, yerli Bizans meslektaşlarıyla rekabet edebilmek, meslek ve ticaretlerinde tutunabilmek için aralarında birliğe, dayanışmaya ihtiyaç hissettiler. Şeyh Âhi Evran Nâsiruddin Mahmûd el-Hûyî ve Ahi şeyhlerinin çabalarıyla Ahilik, Orta Asya'dan göç eden çok sayıdaki sanat ve meslek sahibine kolayca iş bulmak, yerli Bizans sanatkarları ile rekabet edebilmek, mesleğinde tutunabilmek, yaptığı malların kalitesini korumak, üretimi ihtiyaca göre ve nitelikli olarak yapmak, Türk halkını ekonomik yönden bağımsız hale getirmek, iytiyaç sahibi olanlara her alanda yardım etmek, ülkeye yapılacak yabancı saldırılarda ordunun yanında yer alıp savaşmak, milli şuuru sanatta, dilde, edebiyatta, müzikte, gelenek ve göreneklerde yansıtip ayakta tutmak için bir teşkilat olarak kurulmuştur. (Çağatay, 1997: 80, 85) İşte Ahilik bu ihtiyaç ve şartların ortaya çıkardığı bir teşkilat ve kurum olarak vücut bulmuştur. (Günay, 1998: 71-72)

Dolayısıyla Ahi Evran, Türk halkının ekonomik durumunu yükseltmek, başkasına el açmadan, alın teriyle, şerefle yaşamanın yollarını, bir sanat veya meslek sahibi yaparak göstermek, aynı zamanda dini duygular üzerinden sömüren çıkarıcıların suistimalinden de korumak istiyordu. O işe, debbağ, ayakkabıcı ve sarac esnafını toplayıp örgütlemekle başladı. Üstün becerisi, ahlâkî sağlamlığı ve hakseverliği ile büyük bir şöret ve saygı topladı. Kurduğu örgütün başkanı, *Ahi Babası* oldu. Bir süre sonra 32 farklı kola ayrılan deri işçiliği, zamanla Anadolu'da, Balkanlarda ve Kırım'da gelişmiş ve yaygın bir teşkilat haline gelmişti. (Çağatay, 1997: 84-85)

3. Fütüvvet ve Âhiliğin Amaç ve Misyonu

Kuşkusuz bir teşekkülün amaç ve misyonu, o oluşumun vazgeçilmez niteliklerini ortaya koyan çekirdek ideolojisi ve felsefesinde ve ulaşmayı amaçladığı hedefinde kendisini ifade eder. Bu ilke ve öğretiler, genellikle o oluşumun anayasası olarak itibar edileceği metinlerde dile getirilir. Ahilikte bu metin, Fütüvvetnâmelere tekabül etmektedir; zira Fütüvvetnâmeler, Ahilik teşkilatlarının anayasası konumundadır. Ahilik anlayışının çekirdek ilkeleri, doğruluk ve ortak yaşamadır. Bu ilkelerden "hizmette mükemmellik", Ahiliğin varlık nedenir. Fütüvvetnâmelerdeki ilkeler, Ahiliğin günlük yaşamının her alanı ve anını düzene koymuştur. Ahiliğin amaç ve misyonunun temel değerlerini oluşturan, değişmez ve vazgeçilmez olarak kabul edilen bu ilke ve öğretiler, fütüvvetnâmelerde şöyle yer almıştır.

1. Namazı bırakmamak; çünkü namaz insanı her türlü kötülükten alıkoyar.
2. Dünya hayatına esir düşmemek. Fânî olanları kutsayıp yüceltmek, kişinin kendi değerini yok eder.
3. Hayâ sahibi olmak. Hayâ, kişinin toplumsal hayattaki saygınlığını artırır.
4. Nefsin esiri olmamak. Nefis esâreti getirir ve aynı zamanda kötü davranışların kaynağıdır.

5. Kazancını helâlinden elde etmek. Bu Ahilikte vazgeçilmez ilkelerden birisidir. Bu özellik, Ahilik teşkilatının otokontrolünün her daim uyanık kalmasını sağlayarak teşkilatın-dinamik bir yapıda kalmasını sağlamıştır.

6. Muhtaç ve düşkünlere ihsân ve keremde bulunmak. Böylece toplumda cömertlik ilkesinin ayakta tutulması, yanı sıra toplumsal sevinç ve kederin ortak kılınması sağlanmıştır.

7. İyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak. Böylece iyiliğin yaygınlaştırılması, kötülüğün ise yerinde ve zamanında önlenmesiyle teşkilatta ortaya çıkabilecek haksızlık ve yanlışlıkların önüne geçilmiştir. (Özerkmen, 2004: 68)

Ahi birlikleri, Müslüman Türklerin yeni yurtlarında ekonomik, sosyal ve kültürel olarak yaşamlarında köklü değişimlerin meydana gelmesi sebebiyle parçalanmış aşiret bağlarının yerine, yerleşik hayat tarzına uygun koruyucu değerler meydana getirmek, Bizanslılara karşı Müslüman Türklerin menfaatlarını gözetmek ve toplumsal huzur ve düzenin sağlanmasına yardımcı olmak amacıyla kurulmuş teşkilatlardır. Bu teşkilatlar, İslam inancıyla Türk geleneklerinin kaynaştırılmasından meydana gelen kendine has, orjinal bir sentez özelliğine sahiptir. (Çağatay, 1997: 85; Ekinci, 2011: 14-16, 63) Bir başka açıdan ahiliğin amacı "insanların dünya ve ahirette huzur içinde olmalarını sağlamak ve bunun yanı sıra anayurtlarından kopup gelen Türklerin, yeni yurtları olan Anadolu'da farklı dil, din ve geleneklere bağlı yerli halk arasında, sanat ve ticaretle etkin faaliyet alanı kazandırmak olmuştur." (Kılınç, 2010: 5)

Ahiliğin sosyo-ekonomik yönden amaçları ise şöyle değerlendirilebilir: 1. Kişiyi eğitip üretici ve faydalı bir hale getirmek ve bu suretle onu toplumda layık olduğu en uygun yere ulaştırmak. 2. Ahlâklı, üretken ve verimli bir çalışma ortamı meydana getirmek ve bu ortamın devamlılığını sağlamak. 3. Karşılıklı anlayış ve güvene dayalı işbölümü ve işbirliğini gerçekleştirerek toplumda sosyo-ekonomik açıdan denge kurmak. (Kılınç, 2010: 5)

Ahiliğin temel misyonu; mükemmel bireyler yetiştirmek ve bu bireylerle mükemmel bir topluluk oluşturmak, dünyayı yaşanabilir ahlâk ve adâlet ilkesine dayanan bir düzene koymak ve bu şekilde 'insanlara ve insanlığa hizmet edebilmek'tir. (Özerkmen, 2004: 69) Ahiler, misyonlarını yerine getirebilmek için önce kendilerinin mükemmel olmaları gerektiğinin de farkındadırlar. (Heyet, 7) Zira Ahi bilir ki kendisinin yapmayıp terk ettiği bir erdemi başkasına tavsiye etmek, hakkaniyetli bir davranış olmadığı gibi, muhatabına da tesir etmez. Bu amaca mebni olarak Ahilikte toplum, bireyden hareketle ıslah edilir. Fertler mükemmel olunca, onlardan meydana gelen topluluklar da mükemmel olacaktır. Misyon bu anlamda, fertten topluma doğru bir seyir izler. Ahlâklı ve erdemli fertlerden meydana gelen topluluklar hem yakın hem de uzak çevrelerini çizgileri doğrultusunda etkileyip dönüştürmede etkili olur ve bu amaç doğrultusunda daha verimli hizmet eder.

Ahiliğin bu sosyal fonksiyonu, onun birey-toplum ilişkisine, sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya ne denli önem verdiğini ortaya koymaktadır. Ahilik kurumu, zaten sü-

rekli olarak kargaşa yaşanan toplumlarda devletin sahip çıkamadığı birey ve gruplara sahip çıkma, hiç kimsesizin kimsesi olma üzerine kuruludur. Bu bakımdan ahilikte, sosyal dayanışma ve yardımlaşma, kardeşlik (ihvân) anlayışının zorunlu bir gereğidir. (Heyet, 10) Zira Ahilerin toplumla ilgili misyonları fütüvvetnâmelerde kısaca “Avende ve Ravende”ye, yani *gelene-geçene* hizmet etmek şeklinde tanımlanmıştır. İbn Battuta, Ahilerin toplumla ilgili misyonlarını açıklarken: “Bunlar Anadolu’ya yerleşmiş bulunan Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, şehir, kasaba ve köylerde bulunmaktadırlar. Memleketlerine giden yabancıları karşılama, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini, içeceklerini, yatacaklarını sağlama, ihtiyaçlarını giderme, onları uğursuz ve edepsizlerin ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple bu yaramazlara katılanları yeryüzünden temizleme gibi konularda bunların eş ve benzerlerine dünyanın hiçbir yerinde rastlamak mümkün değildir.” tespitiinde bulunmuştur. (Kolbaşı, 2014: 2/344)

Ahilikte amaç, sadece kişiye bir meslek öğretmek değil; meslek ahlâkını, toplum kurallarını da öğretmek, benimsetmek ve onu “iyi insan” olarak yetiştirmektir. Bu amaç çerçevesinde kişi, bir meslek öğrenmenin yanında, zaviyelerde toplum adâbını, İslâm Dini’ni, pozitif bilimlerini de öğrenirdi. (Kantarıcı, 2007: 70) Özet olarak Ahiliğin amacı; insanların dünya ve ahirette huzurunu sağlamak, toplumsal dayanışmayı ortaya çıkarmak, zenginlik ve fakirlikte aşırı uçların oluşmasını önlemek, sosyal adâleti gerçekleştirmek, halk ile devlet arasında sağlam ilişkiler kurmak olmuştur. Ahilik tüm bu amaçlara kendine has teşkilatlanması ile ulaşmaya çalışmıştır.

4. Fütüvvet ve Âhiliğin Genel İlkeleri

Fütüvvet âdâb ve erkânıyla ilgili olarak yazılan fütüvvetnâmeler, aynı zamanda ahiliğin de temel ilke ve esaslarını ihtiva eden eserlerdir. Kütüphanelerde yazılı bulunan bir çok Arapça, Türkçe ve Farsça fütüvvetnâmeler her ne kadar bazı farklı tanımlamalar içeriyor olsa da, Fütüvvet ve Ahiliğin nizamnameleri olarak vücuda geldikleri bilinmektedir. Bu eserlerde teşkilatlara kimlerin mensub olabilecekleri ve üyelerin hangi genel-özel ilkelere sahip olmaları gerektiği detaylı olarak anlatılmıştır. Buna göre Fütüvvetin bünyesine üye kabulünde gözetildiği en temel iki özellik, üyenin Müslüman olması ve bir meslek sahibi olmasıdır. (Çağatay, 1997: 245; Ekinci, 2011: 45; Malkoç, 2016: 24)

Bundan sonra teşkilata kabul edilen esnaf ve sanatkarlarda, teşkilat içerisinde alacağı eğitimle kazandırılması istenilen bir çok hususî nitelikler söz konusudur. Bunlardan bazıları sosyal dayanışma ve hizmet, cömertlik, kulluğu sadece Allah Teâlâ’ya yapma, insanları sevme, hâlis niyet sahibi olma, irâdesine sahip çıkma, bencillik ve kibirden uzak durma, hürriyet ve kanaat sahibi olma, dürüstlükten asla ayrılmama, sürekli gelişme ve kendisini yenileme, tevâzu sahibi olma, geçimli olma, insanlara hürmet etme, dürüstlük, iyi kalplilik şeklinde ifade edilmiştir. (Solak, 2009: 5)

Fütüvvetnâmelerde Fütüvvetin Hz. Peygamberin sünnetine tabi olmak olduğu öncelikle dile getirilen bir husustur. Buna göre İslâmî bir yaşam tarzı sürmek, Fütüvvette aslı bir ilke olarak öne çıkmaktadır. Buna bağlı olarak Fütüvvetin ve Türklerde aldığı şekli

ile Âhiliğin en bariz unsurları “eline, beline ve diline sahip olmak” şeklinde ifade edilen iffetli olmanın yanı sıra sosyal dayanışma ve halka hizmet anlayışları da öne çıkan diğer hasletlerdir. Bunun yanında her bir üye âlimleri sevmeli, ilme saygı göstermelidir. Namazını hiçbir zaman kazaya bırakmamalı, utanma duygusuna sahip olmalı ve nefesine her daim hakim olmalıdır. Niyeti hâlis, anlayışlı ve temiz insanlardan arkadaş seçmeli, her zaman alçakgönüllü olup fakirleri sevmelidir. Zenginlerin, beylerin kapısında dünyalık aramamalı, aksine padişahın bile kapısına geleceği bir gönül zenginliğine sahip olmalıdır. (Fatih Solak, 2009: 6)

Fütüvvet esaslarını ilk defa yazılı hale getiren Sülemî (Gölpınarlı, 2011: 21), eserinde Hz. Peygamber'den gelen rivayetlere dayanarak Fütüvvetin ilkelerini şöyle dile getirmektedir: Fütüvvet uygunsuzluklardan kaçınmak, Allah'a tam manasıyla itaat etmek, kötü olan herşeyi terketmek, ahlâkî üstünlük ve güzellikleri hem zâhiren hem de bâtinen her halde muhafaza etmektir. Fütüvvet ehlinin içinde bulunacağı her an, Fütüvvetin bir çeşidi ile kuşatılmıştır. Zira hiçbir hâl Fütüvvetsiz olmaz. (Solak, 2009: 6)

Fütüvvetin ilkelerinden birisi de hem dışta, hem de içte takva sahibi olmaktır. Dışta takva, davranışlarda Allah'ın rızasını gözetmek, içte takva ise kalbi Allah için temiz tutmak ve ondan başkasını sokmamaktır. (Sülemi, 1977: 37) Her daim Allah ile, rasulü ile ve bunları sevenlerle sohbeti dâim eylemektir. Buna göre kim Allah ile sohbeti samimi olsun isterse, Allah'ın kitabını düşünerek okur, Allah'ın sözünü bütün sözlerin üstünde tutar. Onun emrettiği âdâb ve ahlâka uyar. Allah'ın Rasulü ile sohbeti samimi olan da rasulün ahlâkına, sünnetine, yoluna uyar; her davranışında Peygamberin sünnetini klavuz edinir. Allah'ın dostları ile sohbeti samimi olan ise, onların âdâplarıyla hemhâl olur, onların yoluna uyar. (Sülemi, 1977: 34)

Fütüvvet gizli ve açık her hal üzere Allah'tan korkmaktır. İyi huylu ve güzel ahlâklı olmak, işinde ve hayatında kin, haset ve gıybetten uzak durmaktır. Sevgi ve öfkesinde mutedil olmak, gözü, gönlü ve kalbi tok olmaktır. Her iş ve sözünde şevkatli, merhametli, adâletli ve faziletli olmaktır. İnsanlara karşı cömert ve kerem sahibi olmaktır. Küçüklerine sevgili, büyüklerine karşı ihtiramlı olmaktır. Gurur ve kibirden uzak, tevazu ve alçakgönüllü olmaktır. Dost ve düşmana güvenilir, gelmeye gitmek, dost ve akrabaya ziyaret sahibi olmaktır. İyiliği herkese yapmak, yaptığı iyiliği de başa kalkmamaktır. Hakka hukuka riâyet eden, insanlara karşı güler yüz sahibi olmaktır. Yaradandan ötürü yaratılanı hoş görmek, hata ve kusurları dâima kendi nefsinde aramaktır. Allah için seven, Allah için buğz eden, hakkı her zaman ayakta tutan, açık ve gizlide her daim Allah'ın emirlerini gözetken, içi-dışı bir olmaktır. Kötülüğe iyilikle karşılık vermek, bela ve musibete sabır göstermektir. Fani dünyanın nimetlerine aldanıp gururlanmamak, yapılan iyiliklerde Allah'ın rızasından başka bir şey gözetmemektir. Rızıkında Allah'a güvenmek, azdan az, çoktan çok dağıtmak, fedakarlığı daima kendi nefsinden yapmaktır. (Malkoç, 2016: 24-25)

Bu ilkelere baktığımız zaman, Fütüvvet ve Âhiliğin kuramcı bir yaklaşımdan çok, hayatın pratik vechesine dönük uygulamalarına dayandığını, yani gerçeğin yansımından, iş ve üretim hayatının geleneklerinden doğduğunu görebiliriz. (Aslan, 2013: 42) Do-

layısıyla ilk fütüvvetnâmelerden itibaren Fütüvvet ve Ahiliğe İslâmî, Tasavvufî bir içerik kazandırılmaya çalışılmış, böylece Fütüvvet ile İslâmî hayat tarzı âdetâ aynileştirilmiş (Solak, 2009: 7) ve bunda da büyük bir oranda başarı sağlanmıştır.

5. Fütüvvet ve Âhiliğin Kur'ânî Referansları

Zayıflayan devlet otoritesini yeniden güçlendirmek amacıyla Fütüvvet teşkilatının imkânlarından faydalanmak isteyen Nâsır Lidînillah'ın (Çağatay, 1997: 18) en büyük yardımcılarından biri, Hanbelî mezhebinin büyük fakihlerinden olan İbn Mi'mâr (ö. 642 h.), Halifenin bu amacına yönelik olarak Fütüvvet esaslarını yazdığı kitabı Fütüvvetnâme'sinde bir araya getirmiştir. Bu eser, Fütüvvet inanç ve yaşamının tamamen İslam inancına dayandığını, Kur'ân ve sünneti esas alan bir hayatı hedeflediğini ortaya koyan bir muhtevaya sahiptir. Diğer Fütüvvetnâmelerde de olduğu gibi, Fütüvvet ve dolayısıyla Âhiliğin ilke ve esaslarına yönelik sıralanan yüzlerce ahlâkî hususlar, İbn Mi'mâr'ın da eserinde yer almıştır. Ancak İbn Mi'mâr, bu eserinde Fütüvveti tanımlarken, gerek Fütüvvet ve dolayısıyla Âhiliğin temel ahlâkî umdelerini ortaya koyması ve gerekse bu teşkilatların tamamen Kur'ân'a dayanan bir yaşam tarzı olduğunu ifade etmesi açısından bütün bir Fütüvvet öğretisinin özetlendiğini söylediği bir ayeti sözlerine serlevha yapmıştır. (İbn Mi'mâr, 1958: 152; Şahin, 2007: 179) Bizce de Fütüvvet öğretisini özetlemesi açısından isabetli bir referans olan bu ayet Nahl Suresi'nin 90. ayetidir. Üç emir, üç de yasağın yer aldığı bu ayette şöyle buyuruyor yüce rabbimiz: “*Şüphesiz ki Allah adâleti, iyilik yapmayı, yakınlara bakmayı emreder; hayasızlığı, fenâlığı ve haddi aşmayı yasak eder. Tutasınız diye size öğüt verir.*” (Nahl, 16/90)

Tekrarlarını çıkardığımızda ayette özetlenen söz konusu dört ilke şunlardır: “Adâlet”, “Muâvenet”, “İffet(özdenetim)” ve “Merhamet”. İşte İbn Mi'mâr'a göre Fütüvvet ve dolayısıyla Âhilik teşkilatlarının mayası ve temel dinamiklerini oluşturan ana başlıklar bunlardır. Biz de yüzlerce Fütüvvet ve Ahilik ilkelerini tek tek ele almak yerine, Kur'ân'dan beslenen bu teşkilatların tüzüklerinde yer alan ahlâkî ilkeleri özetleyen sözkonusu ayetteki dört ana unsurunu esas alarak konuyu arz etmek istiyoruz.

a. Adâlet

Adâlet, *davranış ve hükümde doğru olmak, hakka uygun hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak* gibi manalara gelen bir mastar isimdir. Yine *orta yol, istikamet, eş, benzer, misil, bir şeyin karşılığı* gibi manalara da gelmektedir. Adâlet, Kur'ân'ı Kerîm'de ve hadislerde genellikle *düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yol üzere olma, takvaya yönelme, dürüstlük, tarafsızlık* gibi farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bunun yanında *itidal üzere olma* anlamında *denge, âhenk, ahsen-i takvîm* (Tîn, 95/4) ve *tesviye* (Şems, 91/7) gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Kur'ân'da İslâm toplumunun bir sıfatı olarak geçen *vasat ümmet* (Bakara, 2/143) tabirindeki *vasat* kelimesi de hemen bütün müfessirlerce *adâlet* manasında anlaşılmıştır. (Mukâtil, 2002: 1/145; Taberî, 2001: 2/627-629; Mâtürîdî, 2005: 1/583; Vâhidî, 1995: 135; Mâverdî, 1/199; Begavî, 1989: 1/158; Zemahşerî, 1998: 1/338; Kurtubî, 2006: 2/433; Neseî, 1984: 1/79; Beyzâvî, 1/91)

Böylece Kur'ân, İslâm ahlâkının sosyal hayatta aşırılıklardan uzak kalmak, dengeli ve uyumlu bir hayat sürmek olduğunu adâlet kavramına yüklediği anlam üzerinden ortaya koymuş olmaktadır. (Çağrıcı, 1988: 1/341)

Buna göre adâlet, *davranışlarında itidal üzere olmak, dengeli olmak, aşırılıklardan uzak olmak* anlamına gelmektedir. Tutum ve davranışlarımızda ifrat ve tefritten kaçınmak ve bu iki dengesiz uç davranışların ortasında dengede durmak, adâlet sahibi olmak anlamına gelmektedir. Örneğin ahlâkî bir fazîlet olan cömertlik, israf ile cimriliğin; cesâret, atılganlık ile korkaklığın; kanaat, aşırı hırs ile tebelliğin ortasıdır. Buna göre cömertlik, cesâret ve kanaat bir denge ahlâk olarak adâletli olmayı ifade etmektedir. Bu anlamında itidal ile aynı anlama gelen adâlet, tutum ve davranışlarımızda ahlâkî noktayı temsil eden en önemli bir ölçüdür. (Buladı, 2002: 24)

Allah katında insanların en efdali olmanın ölçüsü, takva sahibi olmak (Hücurât, 49/13), takvâli olabilmek için de âdil olmak (Mâide, 5/8) ve adâletli söz söylemek gerektiği ifadesi (En'âm, 6/152) Kur'ân'da adâletin bir kemâl sıfatı olarak tanımlandığını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Adâlet kapsamlı bir kavram olup klasik ahlâk kitaplarında şu alt başlıklar da adâlet kavramının muhtevası içinde görülmüştür: sadâkat (saf ve samimi dostluk), ülfet (karşılıklı sevgiye dayalı anlaşma ve çıkarsız sohbet); vefâ (dîn, akıl ve örf yönünden değerli ve güzel olan her hususta herkesin hakkını korumaya özen göstermek), şefkat (başkalarının sıkıntılarını paylaşmak), sıla-i rahim (akraba ve yakınlarla ilgilenmek), mükâfat (iyilik edene fazlasıyla karşılık vermek), hüsn-ü şerike (ortak işlerde dürüst hareket etme), hüzn-i kazâ (hakları güzellikle ödeme), teveddüd (her meslek ve zümreden erdem sahibi insanın dostluğunu elde etmeye gayret etmek), teslim (Allah'a ve buyruklarına gönülden bağlılık), tevekkül (var gücü ile çalışıp Allah Teâlâ'ya güvenmek) ve ubûdiyyet (Allah'a gereği gibi kulluk edip ibadetle onun rızasını kazanmak). (Algül, 1995: 25; Çağrıcı, 1988: 1/342) Bu başlıklardan da anlaşılıyor ki adâlet geniş kapsamlı bir kavramdır.

Dengenin gözetilmesi gereken her yerde adâlet söz konusudur. Nitekim Hz. Allah "Her dâim adâlet ve hakkâniyet ölçüsünü gözetin ve ölçüyü bozmayın!" (Rahmân, 55/9) buyurmuştur. Bu anlamda satıcının alıcıya, öğretmenin öğrencisine, babanın çocuğuna vermesi gereken malı, notu, sevgiyi; aynı şekilde alıcının satıcıya, öğrencinin öğretmenine, evladın babasına vermesi gereken parayı, hürmeti ve saygıyı hakkıyla yerine getirmesi adâlet olup bunların terk edilmesi zulümdür. (Buladı, 2002: 24) Ahilikte bu dengeyi gözetilmesi amacıyla çiraklık eğitimiyle başlayan ve ustalık sıfatıyla eğitimini tamamlayan ahilere, davranışlarında adâlete, yani dengeye sahip olmaları için açılacak ve kapatılacak kapılar hakkında şu telkinlerde bulunulur:

Cimrilik ve tamah kapısını bağlayıp cömertlik kapısını aç,
Zulmetme kapısını bağlayıp iyilik kapısını aç,
Hırs ve heva kapısını bağlayıp kanaat kapısını aç,
Lezzet kapısını bağlayıp riyâzet (nefsini kırma) kapısını aç,

Halktan birşey umma kapısını bağlayıp sadece Hak'tan bekleme kapısını aç,
 Faydası olmayan sözler söyleme kapısını bağlayıp Allah'ı anıp tatlı konuşma kapısını aç,
 Şeytanca işler kapısını bağlayıp Allah rızasına talip işler kapısını aç. (Akyüz, s. 52;
 Temel, 2007: 61)

Sülemi, Fütüvveti "Allah'ın emirlerine uymak ve güzel ibadette bulunmak" olarak tanımlar. (Sülemi, 1977: 24) Dolayısıyla Fütüvvet gerek inanç değerleri ve gerekse davranışsal değerler bakımından Kur'an'ın getirdiği ilkeleri kendisi için esas almış ve bu değerlerin kendi mensuplarında adâletli (dengeli ve ölçülü) bir davranış haline gelmesini amaçlamıştır. Nitekim Ahi kültüründe insan iki kürekli bir kayığa benzetilir. Bir kürek üretim, ticaret, ekonomi, sanat gibi işleri temsil eder; diğer kürek insan ilişkileri ile ahlâkî değerleri temsil eder. Kayıgın düzgün ve hızlı hareket etmesi için her iki küreğin de aynı güç ve ritimde çekilmesi gerekir. Küreklerden biri çekilmez, ya da az çekilirse kayık olduğu yerde dönecektir. (Aydın, s. 5) Dolayısıyla teori ile pratiğin, inanç ile amelin birlikte ve dengede yürütülmesi, Ahilik teşkilatlarında gözetilen ve önem verilen bir husustur. Zira bu denge, bu teşkilatların ilkelerine rengini veren Kur'an'da kâmil manada bulunmakta olup muhataplarından inanç ve ameli talep etmektedir. İslam'ı diğer inanışlardan ayıran temel hususların başında, işte bu inançla birlikte, hukukî ilişkileri de yapılandıran bir zemine sahip olması gelmektedir. İnsani durum ve ilişkiler açısından bakıldığında şeriat, her türlü hukuki ilişkinin zeminini oluşturmaktadır. Bu hukuki zeminin ahlâki bir temeli de bulunmaktadır. Ancak bu hukuki zeminin varlığı, ahlâki zeminin reelden ideale doğru yükselebilmesi için bir zorunluluktur. Bu sebeple denilebilir ki hukuk zemini, yüksek ahlâka ulaşmak için bir hareket noktasıdır. İşte tevhid ve adâlet, bu zeminin iki temel direğini oluşturmaktadır. Bu yönüyle tevhid ve adâlet, Fütüvvet ehlinin de başlangıç noktası olmakta ve kişinin bencillikten kurtulmasının ilk adımını oluşturmaktadır. Bu noktadan hareket ederek, faziletlere yönelmek Fütüvvet ehlinin temel amacıdır. İslam'ın beş temel unsurunun, hem Allah'a, hem kişiye ve hem de topluma ve kâinata dönük yüzleri bulunması da bu gerçeği ortaya koymaktadır. İbadetlerin rükünleri bir yandan onların sıhhatini korurken, diğer yandan faziletleri de kişinin kalitesine katkı sunmaktadır. (Erginli, 2015: 111-112)

Tevhit ve adâlet ilkesi yanında Kur'an, emânet ve adâlet ikilisine de dikkatleri çekmektedir. "Allah size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman adâletle hükmetmenizi emreder." (Nisa, 4/58) mealindeki ayette ahlâkla hukukun en geniş kapsamlı ilkelerinden olan emânet ve adâlet kavramları bir arada zikredilmiştir. Bu ayet müfessirlerce din ve şeriatı bütünüyle kapsayan, temel hükümleri ortaya koyan bir ayet olarak değerlendirilmiştir. (Toksarı, 1995: 11/81-83) Bu münasebetle emânet, adâlet sıfatının davranışlara yansıyan ve muhtevasında en merkezî konuma sahip bir içeriğe tekâbüle etmektedir. İşte bu güzel haslet, Fütüvvetin de vazgeçilmez ahlâkî ilkelerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nietkim Fütüvvetnâmesinde Sülemi şöyle diyor: "Fütüvvet gereklerinden biri de doğru sözlü olmak, emaneti ödemektir. Peygamberimizden bir rivayette "Dört şey vardır ki bunlar sende olursa dünyadan kaybettiğinin önemi yoktur: Emaneti koruma, doğru söyleme, güzel huy ve helâl kazanç." (Sülemi, 1977: 30)

Adâlet sadece sevdiğimizimize karşı değil, bize hasım olanlara karşı da yerine getirilmesi gereken aslî ve vazgeçilmez bir görevdir. Nitekim Hz. Allah şöyle buyurmaktadır: “Ey müminler! Allah hakkı için, her dâim adâlet ve hakkaniyet sahibi olun. Bir zümreye yönelik öfke ve nefretiniz, adâletsiz davranmanıza yol açmasın. Gerek dosta gerek düşmana karşı hep adâletli olun. Çünkü Allah'a karşı saygı ve sorumluluk bilincine en uygun davranış budur.” (Maide, 5/8) Adâleti hasım olanlar karşısında da temsil etmeyi emreden bu Kur'ânî düstur, Fütüvvet tüzüğünde Sehl b. Abdullah'ın dilinden şu şekilde dile getirilmektedir: “Düşmanlarınızla adâletle geçin, dostlarınızla kerem ve vefa ile geçin.” (Sülemi, 1977: 64)

Adâlet, fütüvvetnâme ve ahilerde aynı zamanda ticarî ilişkilerde, gerek üretim ve gerekse pazarlamasında, ticari hayatın her aşamasında da gözetilmesi gereken bir ahlâkî ilkedir. Bu konuda ahilere esas teşkil eden ayetlerden birisinde Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Ölçüyü ve tartıyı adâletle yapın; insanlara eşyalarını eksik vermeyin; yeryüzünde bozguncular olarak dolaşmayın. Eğer mümin iseniz Allah'ın (helâlinden) bıraktığı (kâr) sizin için daha hayırlıdır.” (Hûd, 11/85-86) “Vay hâline, ölçüde ve tartıda hile yapanların! İnsanlardan birşey alırken hakkını vererek ölçüp de onlara bir şey verirken ölçüyü ve tartıyı eksik tutanların!” (Mutaffifin, 83/1-3) Bu ayetlerden ilham alan Fütüvvet ve Ahilik teşkilatları, birliklerine mensup olanların üretim ve pazarlama esnasında gözetmeleri gereken şu yasakları ortaya koymuş ve bu yasaklara dikkat etmeyenler veya bu hususta, hakkında şikâyet gelen mensuplarını teşkilattan çıkartmışlardır. Ticaret ahlâkında kesinlikle kaçınılması gereken bu hususlar şunlardır:

- Noksan tartmayacaksın ve bozuk terazi kullanmayacaksın,
- Sahte ve kalitesiz mal üretmeyeceksin.
- Hileli ve çürük mal satmayacaksın,
- Müşteriden fazla para almayacaksın,
- Bir başkasının malını taklit etmeyeceksin. (İvgin, 1996: 74)

Fetâ ve ahiler, teşkilata mensup olduktan sonra hayatlarını her açıdan Kur'ân'ın ahlâkî umdelerine göre yaşama gayreti içerisinde olmuşlardır. Kur'ân'ın hayatlarında bir davranış modeli olması açısından da Hz. Peygamberi örnek almışlardır. Kendisine Hz. Peygamberin ahlâkî hakkında sorulduğunda Aişe (r.a.)'nın fevkalade isabetle ve vecîz bir ifade ile tarif ettiği “Onun ahlâkî Kur'ân idi.” sözlerinde de olduğu gibi, Hz. Peygamberin ahlâkî Kur'ân'dan ibaretti. O, Kur'ân'ın pratiğe aktarılmış bir modeli, âdetâ yürüyen bir Kur'ân idi. Bu münasebetle Hz. Peygamber'den gelen rivayetler, fütüvvetnâmelerde önem arz etmiş ve teşkilatın bütün mensuplarıncâ örnek-model alınmıştır. Örneğin adâlet hususunda Allah Teâlâ Peygamber (as)'a şöyle buyurmaktadır: “Ey Muhammed! De ki: “Allah'ın bana indirdiği Kitabı tebliğ etmem ve aramızda adâletle davranmam buyrulmuştur.” (Şûrâ, 42/15.) “De ki: Rabbim adâletli olmayı emir buyurdu.” (Ârâf, 7/29) “... Aralarında adâletle hüküm ver. Şüphesiz Allah, adâletli olanları sever.” (Maide, 5/42)

Bu ve benzeri ayetler çerçevesinde adâleti her daim ayakta tutmaya çalışmış, söylem ve eylemlerinde bu hal üzere olmayı şîâr edinmiş olan Hz. Peygamber, kimseye haksızlık

yapmamıştır. Resulüallah'ın kimsenin malında ve hakkında gözü olmadığı gibi genel anlamda onun dünya malında da gözü olmadığı bilinen bir husustur. Şahıs ve kamu malına asla ihanet etmemiş ve edilmesine de izin vermemiştir. Nitekim Huneyn Savaşı'ndan sonra ganimetlerin toplandığı yerde durmuş ve eline devesinin hörgücünden bir tüy alarak: “İnsanlar! Benim sizin ganimetinizde gözüm yoktur. Hatta şu kadar tüyde bile!” buyurarak savaşta elde edilmiş ve dağıtılmayı bekleyen emânet ganimete ve taksimindeki adâlete olan hassasiyetini dile getirmiştir. (Sarıçam, 2004: 272)

Fütüvvet, sünnete tâbi olmaktır, diyen Sehl b. Abdullah (Kuşeyrî, 1989: 391) da, işte Hz. Peygamberin bu ahlâk-ı hamîdesine uyulmayı teşkilata mensup olanlara bir hedef olarak göstermiş ve bu haslet fütüvvetnâmelerde bir tüzük maddesi olarak yer almıştır. (Sülemî, 1977: 94)

b. Muâvenet/Kardeşlik

Muâvenet; iyilikseverlik, ihsan, infâk, ikrâm, helâl kazanç, hayırda yarış, dostluk, kardeşlik, yakınlarla ilgilenme, iyiliği emir ve kötülükten nehiy, birlik ve beraberlik, misafirperverlik, cömertlik ve kanaatkârlık gibi birçok hasleti muhtevasında barındıran bir ilkedir. (Gelici, 2007: 56) Muhtevasında mâlî destek ve kardeşlik, merkezî bir konum arz etmektedir. Bu sebeple muâveneti, diğer anlamlarını da içeren infak ve kardeşlik kavramları çerçevesinde değerlendirmek isabetli olacaktır.

Kardeşlik kelimesi Arapça'da “uhuvvet” kelimesiyle, *kardeş* kelimesi ise “ehun” kelimesiyle ifade edilir. (Râğıb, 1986: 13) Bu kelimenin çoğul formu olan “ihvetun” (kardeşler) kelimesi kan bağı ile olan kardeşliği ifade ederken; diğer çoğul formu olan “ihvân” (kardeşler) kelimesi ise kan bağı olsun veya olmasın aynı inanç ve ideallere sahip olan ve aralarında manevi bir yakınlık bulunan kişiler arasındaki ilişkiyi ifade eder. (İbn Manzûr, 1/41) Bu sebeple Kur'ân'da aynı gerçeklere iman etmiş olmalarından dolayı müminler birbirlerinin kardeşi olarak tanımlanırken (Bakara, 2/178, 220; Ali İmrân, 3/103; Tevbe, 9/11; Hicr, 15/47; Ahzâb, 33/5; Hucurât, 49/10, 12; Haşr, 59/10), kâfirler de bu gerçekleri inkâr konusunda ortak tutuma sahip olmaları nedeniyle birbirlerinin kardeşi olarak tarif edilmişlerdir. (Ali İmrân, 3/111, 156, 168; Ahzâb, 33/18; Haşr, 59/11-12) Dolayısıyla Kur'ân'da üç farklı kardeşlikten bahsedilir: birincisi insanlık ailesi anlamındaki kardeşlik (A'râf, 7/26-27, 31, 35, 172; Yâsîn, 36/60), ikincisi kan bağı ile olan kardeşlik, üçüncüsü ise aynı inanç ve değerlere sahip olanların bir araya gelmesiyle oluşturdukları kardeşlik. Bunlar içinde en değerli olan kardeşlik, din kardeşliği olup özellikle bu amaç için bir araya gelenlerin oluşturduğu kardeşlik “muâhât” kavramı ile ifade edilmiştir. (Şahin, 2005: 114-115)

“Biriyle kardeş olmak, birini kardeş edinmek” anlamına gelen muâhât, tarihte Hz. Peygamber'in bütün varlıklarını Mekke'de bırakarak hicret ettikleri Medine'de muhacirlerle Medineli ensar arasında gerçekleştirdiği kardeşliği ifade eder. Muhacirleri bağrına basan ensar, sahip oldukları bütün maddi imkânları yeni kardeşleriyle paylaşmak istemişlerse de, bunu kabul etmeyen muhacir, Hz. Peygamberin isteği üzere borç olarak kardeş-

lerinin imkânlarından faydalanmış, ancak aldıklarını daha sonra bütünüyle kendilerine ödemişlerdir. (Sancaklı, 2013: 426) Ensar, kardeşleri muhacirlere yardım etme hususunda öylesine istekli idiler ki kendi yoksulluklarını unutup yeni kardeşlerini kendilerine tercih etmeleri (isâr), Kur'ân'da övgüyle bahsedilen şu ilahi takdire konu olmuştur: “*Muhacir müminlerden önce Medine'yi yurt edinip imanı kalplerine nakşetmiş kimseler [ensâr], yanlarına hicret eden müminleri severler. Onlara verilen ganimetler sebebiyle içlerinde kıskançlık duymazlar. Hatta muhtaç durumda bile olsalar muhacirleri kendilerine tercih ederler. [Bilin ki] nefsinin tamahkârlık ve cimrilik duygusundan arındıranlar, kurtuluşa erip umduklarına kavuşacak kimselerdir.*” (Haşr, 59/9) Nitekim Enes b. Mâlik'ten gelen rivayette Hz. Peygamber, Bahreyn arazisini dağıtmak için ensârı çağırdığında, onlar “Ey Allah'ın rasulü! Muhâcir kardeşlerimize bunun bir mislini vermedikçe bize bir şey verme” demiş, aynı tutumu Benî Nadîr ganimetlerinde de göstererek kendi haklarından feragat etmişlerdir. (Kurtubî, 2006: 20/362)

Tarihte kendisinden önce bir örneği olmayan bu müstesna kardeşlik uygulaması, varlık mücadelesi veren Müslümanların, etki ve sonucu ilâ yevmil kıyâme devam edecek olan fevkalâde önemli ve başarılı bir kardeşlik uygulaması olmuş ve kendisinden sonra yine çok başarılı ve yaygın bir şekilde uygulanması, Ahilik teşkilatına nasip olmuştur. Dolayısıyla Ahilik teşkilatı, bir peygamberî uygulama olan muâhât/kardeşlik sünnetinin, sahabeden sonra en güzel ve en yaygın anlamdaki bir uygulama olması açısından tam bir nebevî uygulama ve peygamberî sünnettir.

İslâm, müminleri dinde kardeş kılarak onların birbirlerine sevgi ve saygı ile bağlanmalarını tavsiye etmiştir. “*Müminler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin; umulur ki esirgenirsiniz*” (Hucurât, 49/10) ayetinde bildirildiği üzere, Allah Teâlâ müminlerin dinde kardeş olarak barış içinde yaşamalarını istemiştir. Müminlerin dinde kardeş kılınması, insani değerlerden sapmadan barış ve huzur içinde bir yaşamın temin edilmesi içindir. *Kardeşlik* ve *barış* birbirine en yakın iki olgudur. Kardeş olmak, sevgi ve fedakârlığa, diğerkâmlığa davettir. Kardeş olmak yardımlaşma ve paylaşmak demektir. Kardeş olmak barışa, huzura ve esenliğe gitmektir, sevgi ve muhabbetle kucaklaşmaktır. (Gündoğar, 2016: 2/35)

Fütüvvet ve Ahilik, Hz. Peygamber ve ashabına rehberlik eden Kur'ân'ın buyruklarını, kardeşlik konusunda da temel almış, teşkilat mensupları arasındaki kardeşlik hukukunu, Kur'ânî ilkeler çerçevesinde hassasiyetle belirlemiş ve takip etmiştir. Bu konuda Fütüvvet ve Ahiliğe ilham kaynağı olan ayeterden bazıları şunlardır:

“*Hep birlikte Allah'ın ipine sınıksız sarılın; parçalanmayın. Allah'ın size olan nimesini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de o, gönüllerinizi birleştirmişti ve onun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz.*” (Ali İmrân, 3/103); “*Müminler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki esirgenesiniz.*” (Hucurât, 49/10); “*Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçın. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çektiğirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindi-*

niz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyle çok kabul eden, çok esirgeyendir.” (Hucurât, 49/12); “İlk muhacirlerden sonra hicret eden müminler Allah'a şöyle niyaz ederler: 'Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman eden din kardeşlerimizi affeyle. Kalplerimizde müminlere karşı kin ve kıskançlık gibi duygulara yer verme. Rabbimiz! Hiç şüphe yok ki sen müminleri çok sevip affedersin; onlara karşı daima merhametlisin.’” (Haşr, 59/10)

Bu Kur'ânî ifadeleri hayatında amele dönüştüren Hz. Peygamber de şu tavsiyelerde bulunmuştur: “Sizden biriniz, kendi nefsi için istediğini kardeşi için de istemedikçe gerçek mümin olamaz.” (Buhârî, İman, 6; Müslim, İman, 71; Tirmizî, Kıyâme, 60; İbn Mâce, Mukaddime, 9; Nesâî, İman, 19); “Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu düşmanına teslim etmez. Kim, mümin kardeşinin bir ihtiyacını giderirse Allah da onun bir ihtiyacını giderir. Kim müslümanı bir sıkıntıdan kurtarırsa, bu sebeple Allah da onu kıyamet günü sıkıntılarının birinden kurtarır. Kim bir müslümanın kusurunu örterse, Allah da Kıyamet günü onun kusurunu örter.” (Buhârî, Mezâlim, 3; Müslim, Birr, 58; Ebû Davûd, Edeb, 46; Tirmizî, Hudûd, 3)

İşte bu Kur'ânî ve nebevî ifadeler, Fütüvvet ve Ahiliğe ilham kaynağı olmuş ve gerek tüzüklerinde ve gerekse davranışlarında kardeşliğin fevkalade güzel örneklerinin sergilenmesine vesile olmuştur. Nitekim fütüvvetnâmelerin ilkinin yazar Sülemî, fütüvvetnâmesinde bu Kur'ânî ifadeleri şu şekilde dile getirmektedir:

Fütüvvetin gereklerinden biri de içinde, dışında, yanında ve arkasında daima ihvânına karşı samimi olmaktır. Hakim Ebû Ahmed'ten nakille hukemâdan birisinin şöyle dediğini işittim: “Kardeşin kardeşi bütün kalbiyle sevmesi, diliyle terbiye etmesi, malıyla yardım etmesi, edebiyi düzeltmesi, arkasında onu savunması fetâlara karşı bir kardeşlik gereğidir.” (Sülemî, 1977: 74-75)

Fütüvvet gereklerinden birisi de ihvânına son derece hürmet ve ikram etmektir. (Sülemî, 1977: 77) İnsanlar hakkında güzel zan beslemek, onlara karşı saygıyı muhafaza etmektir. (Sülemî, 39) Fütüvvet, dostların hata ve kusurlarını aramamak, görmemektir. (Sülemî, 1977: 25) Bu ahlâkî erdemi Celâleddîn-i Rûmî şu veciz ifadeleriyle şöyle betimlemektedir:

“Şefkat ü merhamette güneş gibi ol!
Başkalarının kusurlarını örtmede gece gibi ol!
Şehâvet ü cömertlikte akarsu gibi ol!
Hiddet ü asabiyette ölü gibi ol!
Tavâzu ve mahviyette toprak gibi ol!
Olduğun gibi görün, göründüğün gibi ol!” (Akpınar, 2005: 60)

Kardeşliğin en önemli göstergelerinden birisi de din kardeşlerinden ihtiyaç sahibi olanlara infak ve tasaddukta bulunmaktır. Kur'ân'da bir anlamda imanın tasdiki anlamına

gelen infak ve sadaka, Fütüvvet ve Ahilikte de önemli bir yere sahiptir. Bu konuda Fütüvvet ve Ahiliğe rehberlik eden ayetler şunlardır:

“Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça iyiliğe eremezsiniz. Her ne harcarsanız, Allah onu hakkıyla bilir.” (Ali İmrân, 3/92); *“Allah yolunda mallarını harcayanların misali, yedi başak bitiren bir dâne gibidir ki her başakta yüz dâne vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah'ın lütfü geniştir. O herşeyi bilir.”* (Bakara, 2/261); *“Sadaka veren erkeklere ve sadaka veren kadınlara ve Allah'a güzel bir ödünç verenlere, verdiklerinin karşılığı kat kat ödenir ve onlara değerli bir mükâfat vardır.”* (Hadîd, 57/18); *“Şüphesiz Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır.”* (Yusuf, 12/88); *“O takva sahipleri ki bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever.”* (Ali İmrân, 3/134); *“Ey iman edenler! Kendisinde artık alış veriş, dostluk ve şefaatin bulunmadığı gün gelmeden önce, size verdiğimiz rızıktan hayır yolunda harcayın.”* (Bakara, 2/254); *“De ki: Rabbim kullarından dilediğine bol rızık verir ve (dilediğinden de) kısar. Siz hayır için ne harcarsanız, Allah onun yerine başkasını verir. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.”* (Sebe, 34/39); *“Allah'ın emrettiklerini yapmak, yasakladıklarından uzak durmak hususunda birbirinizle yardımlaşın. Günahkârlık ve saldırganlık hususunda birbirinize destek olmayın.”* (Mâide, 5/2)

İnfak ve tasaddukta bulunmayanların, cimrilik eden ve böyle yapmakla kendilerini Allah'ın azabına maruz bırakacaklarını ifade eden şu ayet dikkat çekicidir: *“Allah yolunda infak edin. Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. Yaptığınızı güzel yapın; Allah güzel yapanları sever.”* (Bakara, 2/195) *“Göklerin ve yerin ezeli-ebedî mirasçısı Allah olduğu halde, siz ne diye malınızdan mülkünüzden onun yolunda harcamıyorsunuz?!”* (Hadîd, 57/10) Bu ayet, elde mevcut olan nimetlerin asıl sahibinin insanlar değil, Allah Teâlâ olduğunu ifade eder. Dolayısıyla Ahilikte de mal sevgisi eleştirilmiş, kerem, infak ve tasadduk övülmüş, teşvik edilmiştir.

İyiliğin muhatabı, özel bir sınıf değildir. Yeryüzünde can taşıyan her varlık, iyilik ve ihsânı hak etmektedir. Nitekim Allah Teâlâ iyilik yapmayı inanan inanmayan herkes için emretmiştir: *“Din uğrunda size savaş açmamış, sizi yurdunuzdan çıkarmaya kalkışmamış müşriklere gelince, Allah onlarla iyi ilişkiler kurmanızı, kendilerine adâletli davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah adâletli davrananları sever.”* (Mümtehine, 60/8) Bu gerçeğe bir sözünde dikkatleri çeken Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: *“Tüm halk Allah'ın ehlidir. Onların Allah'a en sevimli geleni ise, Allah'ın ehline iyilik yapan, onların yararına güzel işler yapandır.”* (Aclûnî, 1/446) Peygamberimiz iyilik ve sadakanın muhatabının sadece insanlar değil, her bir hayvan türüne de iyilik ve ihsanın sunulması gerektiğini ifade etmiştir. Rasulullah bir sözünde şöyle buyurmaktadır: *“Bir Müslüman ağaç diker de bunun meyvesinden insan, ehli veya vahşi bir hayvan veya kuş yiyecek olursa, yenen şey onun için bir sadaka hükmüne geçer.”* (Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Musâkât, 10) *“Merhametli olanlara Rahman da merhamet eder. Yerde olanlara merhametli olun ki gökte olan da size merhamet etsin.”* (Tirmizî, Birr, 16)

Bu ilkelerden esinlenen Sülemî, Fütüvvetin tüzüğünde şu ifadelere yer vererek fetâ ve ahilere şöyle nasihata bulunur: Fütüvvetin esaslarından birisi de sahip olduklarından vermede insanlar arasında ayırım yapmamaktır. Herkese ver, herkese ihsanda bulun. Kendi yaptıklarını gözünde küçük, sana ikram edilenleri büyük göresin. (Sülemi, 1977: 84) Dolayısıyla ikramda insanlar arasında ayırım yapmamak Fütüvvet gereklerinden birisidir. El-Medâinî'den rivayetle Yahya b. Halid el-Bermekî oğluna şöyle vasiyet etmiştir: "Oğlum! İnsanlara ikramını hiçbir zaman bırakma. Çünkü sen onlara ikram etmekle kendine ikram etmiş olursun." (Sülemi, 1977: 92) Yine Fütüvvet gereklerinden bir diğeri de kerem etmektir. Kerem, gelmeyene gitmek, vermeyene vermek, kötülük edene iyilik etmektir. (Sülemi, 1977: 56)

Kardeşliğin ve infakın en güzel örneklerinden birisi de kendisi ihtiyaç sahibi iken, kardeşini kendisine tercih etmek olsa gerektir. Kur'ân'dan (Haşr, 59/9) mülhem olarak *îsâr* kelimesiyle ifade edilen bu haslet, ahiret saadetini elde etme arzusuyla başkasının iyiliğini ve mutluluğunu kendisine ve kendi zevklerine tercih etmek, başkasının ihtiyacını kendi ihtiyaçlarından daha önde tutmak şeklinde tanımlanmıştır. (Çağrı, 2000b: 22/490) Kardeşliğin çok ileri bir seviyesine ait olan bu hasletin güzel bir örneğini Hz. Peygamber'in Medine'de muhacir-ensar arasında yaptığı muâhât/kardeşliğin oluşturduğu atmosferde Haşr Suresi'nin 9. ayetinin de sebab-i nüzulü olduğu ifade edilen şu olayda görmekteyiz: Ebu Hüreyre'den gelen bir rivâyete göre bir gün Hz. Peygamber'in huzuruna bir adam geldi ve aklıktan takatının kesildiğini söyledi. Rasûlullah, hanımlarına bu adama bir şeyler vermeleri için haber gönderdi. Hanımları evlerinde sudan başka bir yiyecek bulunmadığını söyleyince Peygamberimiz: "Bu gece bu adamı kim misafir edecek?" dedi. Bunun üzerine Ensâr'dan Ebû Talhâ: "Ya Rasûlallah, ben misafir ederim" dedi. Onu evine götürdü. Evde hanımına yiyecek birşey bulunup bulunmadığını sordu. Karısı da yalnız çocukların yiyeceği kadar birşey bulunduğunu söyledi. O da: "Öyleyse onları bir şeyle avut, sofraya gelmek isterlerse uyut. Misafirimiz eve gelince lambayı söndür, ona kendimizi de yiyormuş gibi gösterelim," dedi. Sofraya oturdular. Misafir karnını doyurdu. Kendileri karanlıkta yiyormuş gibi davrandılar ve aç yattılar. İşte "*Onlar ki kendileri zaruret içinde bulunsalar dahi onları [kardeşlerini] kendilerine tercih ederler.*" ayetinin bir rivayete göre bu olay üzerine indiği söylenmiştir. (Taberî, 2001: 22/528-529; Kurtubî, 2006: 20/362-364.)

Hız. Peygamber döneminde gerçekleşen bu olayın bir benzeri de, Kur'ân ve sünnetten beslenen Fütüvvet ehli arasında cereyan etmiştir. Kurtubî bu olayı şöyle aktarmaktadır: Ebu'l-Hasan Antâkî anlatıyor: "Otuz kadar kişiyle Rey kasabalarından birinde bir adama misafir olduk. Yanımızda hepimizi doyurmayacak kadar az birkaç ekmek vardı. Akşam ekmekleri parçalara ayırıp sofraya koyduk. Karanlık çökmüştü. Sofra kaldırıldığında ekmeklerin hiç eksilmediği görüldü. Çünkü herkes, hepimize yetmeyecek, hiç olmazsa kardeşim yesin diye ona hiç el sürmemişti." (Akpınar, 2005: 48)

c. İffet/Özdenetim

İffet kelimesi sözlükte helâl olmayan şeyden kaçınmak, (Halil, 1/92) haram olandan uzak durmak, (Cevherî, 1984: 4/1405) çirkin işlerden ve haramlardan sakınmak anlamlarına gelen '*affe* fiilinden türemiş bir kelimedir. (Fîrûzâbâdî, 2008: 1114)

İffet, insanın nefsi ve maddî hazlara aşırı düşkünlükten korunmasını, özdenetime sahip olmasını ifade eden bir kavramdır. Sözlükte haramdan uzak durmak, helâl ve güzel olmayan söz ve davranışlardan sakınmak anlamında masdar olan iffet kelmesi, daha çok felsefî mahiyetteki ahlâk kitaplarında ve bunların etkisinde kalan diğer eserlerde insan-daki arzu (şehvet) gücünün ılımlı işleyişinden hasıl olan erdem anlamında kullanılmış, yeme-içme ve cinsî arzu konusunda ölçülü olmak, aşırı istekleri bastırıp dinin ve aklın buyruğu altına sokmak suretiyle elde edinilen erdem şeklinde tarif edilmiştir. (Çağrı, 2000a: 21/506) Çirkin davranışlardan kaçınan ve haram olan şeylerden uzak duran kişiye *afif* (müennesi *afife*) denilir. (Halil, 1/92)

İffet ve hayâ, birbirini tamamlayan iki önemli kavramdır. İffetin olduğu yerde hayâ, hayânın olduğu yerde iffet vardır. Yokluğu da böyledir; iffetin olmadığı yerde hayâ, hayânın olmadığı yerde iffet de yoktur. "Hayâ, imandandır." (Mâverdi, 1987: 211-212) diyerek hayânın dinden hasıl bir erdem olduğunu ifade buyuran Peygamberimiz: "Her dinin bir ahlâkı vardır, İslâm'ın ahlâkı da hayâdır", demiştir. (İbn Mâce, Zühd, 17; Mâlik, Hüsnu'l-Hulk, 9) Kınalızâde Ali Efendi, iffet duygusunu oluşturan oniki unsurun başında hayâ duygusunu en başta zikrederek iffet ve hayâ arasındaki ilişkiye dikkatleri çekmiştir. (Gür, 2016, 1038) Hukemâ "Hayâ elbisesi giyen bir kimsenin ayıbını insanlar göremez." (Mâverdi, 1987: 212; Gür, 2016: 1038) demiştir. Zira hayâ, kişiyi kötü davranışlara karşı koruyan fevkalâde güçlü bir özdenetimdir. O yüzden Hz. Peygamber "Şayet utanmıyorsan, istediğini yap!" (Buhârî, Enbiyâ 54, 3483, Edeb, 78, 6120; Mâverdi, Edebu'd-Dunyâ ve'd-Dîn, s. 212) şeklinde buyurmuştur.

Ahlâk kitaplarında insanî arzulara aşırı düşkünlük anlamındaki şehvet gücünün ifratına "şereh", Fârabî'nin lezzet duyarsızlığı dediği tefrit haline "humûd", dengeli ve ılımlı işleyişine de iffet denilmiştir. (Çağrı, 2000a: 21/506) Mâverdi, iffet erdeminin kişinin onuru ve saygınlığı bakımından ele alarak iffetli olmayı, nefsi aşağı sıfatlardan arındırmayı ve insanlara muhtaç konuma düşüp onların yardımıyla yaşama zilletinden korunmayı insanın kendi kişiliğine karşı ahlâkî görevleri olarak göstermiştir. (Çağrı, 2000a: 21/507) İbn Miskeveyh iffetin muhtevasına dahil olan erdemleri şöyle sıralar: Hayâ, sükûnet, sabır, cömertlik, hür olma, kanaat, yumuşak huyluluk, istikâmet sahibi olmak, geçimli ve uzlaştırıcı olmak, vakar sahibi olmak ve kişiyi ahlâken olgunlaştıran güzel amellere sarılmak anlamında vera' sahibi olmaktır. (İbn Miskeveyh, 1317: 16-17) Gazzâlî de iffet kavramının muhtevasına dahil olan diğer hasletleri şöyle sıralamıştır: Hayâ, mahcûbiyet, müsâmaha, sabır, cömertlik, işleri güzellikle ölçüp tartma, güler yüzlü ve tatlı dilli olma, kolaylaştırıcı olma, düzenlilik, güzel görüş, kanaat, ağırbaşlılık, günah-tan çekinme, yardımlaşma ve kibar olmak. (Çağrı, 2000a: 21/507) Râğıb İsfehânî de iffeti kanaat, zühd, gönül zenginliği, cömertlik gibi erdemlerin esası olarak görür ve iffet-

ten yoksun olmanın bütün güzelliklerden mahrum kalmak anlamına geleceğini belirtir ve en alçaltıcı köleliğin şehvet köleliği olduğunu ifade eder. (Râgıb, 2007: 225)

Ragıb el-İsfehâni şu tespitlerde bulunmuştur: Göz, kulak, dil ve el iffetli olmadıkça bunların sahibinin tam manasıyla *afif* olması mümkün değildir. Dilin iffetli olmaması halinde alay, teccüs, gıybet, nemime (koğuculuk) gibi günahlar işlenir. Gözün iffetli olmaması halinde harama ve bayağı arzuları kışkırtan dünya hayatının zinetine nazar edilir. Kulakta iffetin olmamasıyla da çirkin şeyler işitilir; zan ve günahın kapısına kulak kabartılır. Azalar açısından iffetin esası, sahibinin her bir azayı kendisine meşrû kılan işlerde, şehvetin ve hevânın değil, sadece aklın ve dinin onayladığı hususlarda kullanılması; aklın ve dinin belirlediği sınırların dışına çıkmalarına izin vermemesidir. (Ragıb, 2007: 224; Sülemi, 1977: 38) Bu sayılanları Huzeyfe el-Mar'aşî şöyle özetler: "Fütüvvet dört şeydir: Gözün, kalbin, dilin ve hevân. Gözünü helâl olmayana bakmaktan koru, dilinle sadece doğru söyle, kalbinde bir Müslümana karşı aldatma ve kin bulundurma, hevânın da şerre yönelmemesine dikkat et." (Sülemi, 1977: 76)

İffet kelimesi Kur'ân'da doğrudan geçmez, fakat iffet kelimesiyle aynı kökten gelen isim ve fiil formları dört farklı ayette geçmektedir. Bu ayetlerden ikisinde mal-mülk, yeme-içmede ölçülü ve dengeli olma (Bakara, 2/273; Nisa, 4/6), diğer iki ayette ise cinsel arzular hususunda helâl dairesinde kalma anlamında kullanılmıştır. (Nûr, 24/33, 60)

Mal-mülk, yeme-içmede ölçülü ve dengeli olmayı emreden iki ayette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "[Ey Müminler!] Kendilerini Allah yoluna adayan ve bu yüzden çarşı-pazar dolaşım ticaret yapma imkânı bulamayan fakirlere özellikle/öncelikle yardım edin. Gerçek hallerini bilmeyen biri, onları -el açıp yardım dilenmekten hayâ ettikleri için- zengin sanır. Ama sen onları simalarından [gerek sıkılgan hâllerinden, gerek üzerlerindeki fakirlik izlerinden] tanırsın. Onlar kimseye el açmazlar. Hiç şüphensiz olmasın ki Allah yaptığımız her yardımı bilir ve mükâfâtını verir." (Bakara, 2/273); "Himayeniz altındaki yetimleri ergenlik çağına gelinceye kadar deneyin. Kârı-zararı bilecek ve mallarını çekip çevirecek hâle geldiklerini gördüğümüzde, mallarını kendilerine derhal teslim edin. Ama sakın, "Bunlar büyüyünce mallarını geri alacaklar" diye düşünüp o zavallı yetimlerin mallarını tez elden harcamaya kalkmayın. İhtiyaç sahibi olmayan veli (iffetli olsun ve) yetimin malına hiç tenzzül etmesin. Fakir haldeki veli ise makul ölçüde istifade etsin." (Nisâ, 4/6)

Cinsel içgüdüler konusunda helâl dairesinde kalmayı emreden ayetlerde ise şöyle buyuruyor yüce rabbimiz: "Evlenmek isteyip de buna maddi güçleri yetmeyenler, Allah lütfedip kendilerine imkân verinceye kadar iffetlerini korusunlar. (Nûr, 24/33); "Bir nikah ümidi beslemeyen, çocuktan kesilmiş yaşlı kadınların, zinetleri (yabancı erkeklere) teşhir etmeksizin (bazı) elbiselerini çıkarmalarında kendilerine bir vebal yoktur. Ancak sakın iffetli davranmaları kendileri için daha hayırlıdır. Allah işitendir, bilendir." (Nûr, 24/60)

Allah Teâlâ, insanı iki kabiliyete sahip olarak yarattığını belirtir: "İnsana hem kötülüğü hem de kötülükten sakınmayı ilham edene andolsun." (Şems, 91/7-8) Bu ayete göre iyilik ve kötülüğe hem istidâdı, hem de ihtiyârı mümkün olan insan için iffet, bir seçim ve

tercih konusudur. “*Kim malından-mülkünden ihtiyaç sahiplerine verir, cimrilikten kaçınır ve en güzel sözü [Kelime-i Tevhid] yürekte tasdik ederse, biz de onun salah ve felaha erip cennetlik olmasını müyesseser kılabiliriz.*” (Leyl, 92/5-7) Bu ayetten mühlhem olarak İslâm âlimleri zinâ türü çirkinliklere karşı iffetli olmanın, kişinin kendi bilinçli tercihi- ne dayanması ve imkânı varken irâdesi ve inancıyla bu fenalıklardan uzak kalabilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Psikolojik veya bedenî bir zafiyetten, âcizlik, korkaklık ve bilgisizlikten yahut başka bir engelden dolayı zevklerini terk eden kişi iffet sahibi (aff) sayılmaz. (Râgıb, 2007: 225) Bu sebeple Kur'ân'da iffet (hıfz-ı furûc) övülmüştür: “*Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihdir. Şüphe yok ki Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır. Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar.*” (Nûr, 24/31) Bu ayetin devamında ve bir öncesinde geçen “gaddu'l-basar” ifadesi, mutlak anlamda bakmayı değil, insanı harama götürebilecek her türlü tutumu yasaklar ki bu aslında *iffetli olmak* ifadesinin karşılığıdır.

Bu sebeple Kur'ân ve hadislerde olgun Müslüman sayılmak için sadece iman edip dinin bazı formal kurallarını yerine getirmek yeterli görülmemiştir. İnsanın iffet, hayâ, edep, zühd, kanaat gibi faziletlerle donanması ve din açısından günah olan, akli selim insanlarca da ayıp ve kötü kabul edilen tutum ve davranışlardan uzak durması da ahlâkî olgunluk açısından gerekli görülmüştür. Bu düşünceye ilham veren bir ayette Hz. Allah “*Günahın gizlisinden de açığından da uzak durun*” (En'âm, 6/120) buyurmuştur. Fahreddin Râzi'nin bu ayetin tefsirinde yer verdiği görüşler, İslâm alimlerinin günahın her türlü- sünden kaçınmayı imanın ispatı ve kemali olarak gördüklerini göstermektedir. (Çağrı, 2000a: 21/507)

Kur'ân-ı Kerîm'de, kurtuluşa eren gerçek müminlerin vasıfları sayılırken, iffetlerini koruyan kimseler oldukları ifade edilmiştir. (Müminûn, 23/5) Bu sebeple mümin erkekler ve mümin kadınlar ayrı ayrı zikredilerek iffetli bir hayat sürmelerinin mükâfatı olarak kendilerine Allah'ın mafireti ve cenneti müjdelenmiştir. (Ahzâb, 33/35; Nâziât, 79/40-41) Cinsel içgüdülerinde haddi aşan ve meşru sınırlarda kalmayanlar ise *haddi aşanlar* (âdûn) olarak nitelendirilmişlerdir. (Müminûn, 23/5) Zina eden erkek ve kadınların ancak bir- birleriyle veya müşriklerle evlenmeye layık oldukları ifade edilmiştir. (Nûr, 24/3) Fuhuş yapan erkek ve kadınlar *habîs* olarak vasıflandırılmış ve bunların ancak kendi aralarında evlilik bağı kurabilecekleri belirtilmiştir. (Nûr, 24/26) Sonuçta neslin, ailenin ve toplu- mun korunması için fuhuş ve fuhşa götüren her türlü davranış “*Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur.*” İlahî buyruğuyla yasaklanmış (İsrâ, 17/32), buna mukabil evlilik meşru kılınmış ve kolaylaştırılmıştır. (Gür, 1044)

Kur'ân'da hayâ ve iffet konusunda Hz. Yusuf ve Meryem'in hayatı örnek olarak ver- rilmiştir. (Müminûn, 23/5-7; Meâric, 70/29-31) Hz. Yusuf, efendisinin hanımı tarafında günaha davet edildiğinde “*Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni davet ettikleri şeyder daha sevimlidir. Eğer sen, bu kadınların tuzağını/düzenini benden uzak tutmazsan, (kor- karım ki) ben onlara meylederim de cahillerden olurum.*” (Yûsuf, 12/33) diyerek Allah'ı sığınır ve iffetine toz kondurmaktansa zindanda yatmayı göze alır. Hz Yusuf'un iffetini

kendisini günaha çağırın kadın tarafından da dile getirilmesi dikkat çekicidir: “*Ben onun nefisinden murâd almak istedim ama o iffet ve ismetine sâdık kaldı.*” (Yûsuf, 12/32) Kıssadan hisse ile kimi alimler “Şehvet, efendileri köleleştirir Züleyhâ gibi; şehvete sabır, köleleri efendileştirir Yusuf gibi.” demiştir.

Kur’ân’da bir diğer iffet örneği de Meryem üzerinden verilir. Oniki surede -birisi zamirle olmak üzere- toplam otuzdört defa kendisinden bahsedilmektedir. Kur’ân’da ismiyle anılan tek kadın, Hz. Meryem’dir. Onun tertemiz iffetini Allah Teâlâ şöyle ifade ediyor: “*Vaktiyle melekler Meryem’e de şöyle demişlerdi: ‘Ey Meryem! Allah seni seçkin kıldı; her türlü günahattan uzak tuttu ve böylelikle diğer bütün kadınlardan üstün bir koluma yükseltti.’*” (Al-i İmrân, 3/42-43) Bir başka ayette: “*Müminlere bir misal de İmrân kızı Meryem’dir. [Yahudilerin iddia ettiklerinin aksine] o iffetini korudu. [İsa’yı dünyaya getirmesi için] biz ona ruhumuzdan üfledik. Meryem, rabbinin vaatlerinin ve vahiylerinin doğruluğunu şeksiz şüphesiz tasdik eden, son derece dindar, itaatkâr ve ihlaslı bir kadındı.*” (Tahrîm, 66/12) buyurulmuş ve yine “*İsâ’nın annesi özü sözü doğru ve son derece iffetli bir kadındır.*” (Mâide, 5/75) buyurarak Allah Teâlâ onun pür-ü-pâk iffetini bütün insanlara örnek göstermiştir. Hz. Yusuf ve Meryem’in yanı sıra, Hz. Şuayb’ın kızlarının iffetli davranışları ve Hz. Mûsâ’nın iffetine düşkünlüğüne de Kur’ân’da yer verilmiştir. (Kasas, 28/23-26)

Hz. Peygamber de öldürmekten (Kasas, 28/23-26), zina etmekten (Müslim, Zekât, 78; Nesâî, Zekât, 47; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 350), ihtiyacı olduğu halde dilenmekten (Buhârî, Tefsîr, II/48; Müslim, Zekât, 102; Ebû Dâvûd, Zekât, 24, 28; Nesâî, Zekât, 76; İbn Mâce, Zühd, 5), hırsızlık yapmaktan sakınmayı (Müslim, Zekât, 78; Nesâî, Zekât, 47), hakkına razı olmayı (Buhârî, Büyü’, 16; İbn Mâce, Sadakât, 15) iffet kapsamında değerlendirmiştir. Nikâh zinaya karşı (Nûr, 24/33; İbn Mâce, Itk, 3; Tirmizî, Fezâilü’l-cihâd, 20; Nesâî, Nikâh, 5, Cihâd, 12; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 251, 437), sabırla direnç dilenmeye karşı (Bakara, 2/273; ayrıca bk. Müslim, Zekât, 108; İbn Mâce, Cihâd, 41; Ebû Dâvûd, Zekât, 27), kanaat mala karşı (Buhârî, Zekât, 18; Müslim, Zekât, 124) iffeti koruyan özelliğe sahiptir. (Köse, 2013: 4-9) Bu sebeple Hz. Peygamber “Allah, yoksul olmasına rağmen iffetini korumaya çalışan mümin kulunu sever.” (İbn Mâce, Zühd, 5) buyurmuş ve şöyle dua etmiştir: “*Yâ Rabbi! Senden hidâyet, takvâ ve iffet diliyorum.*” (Muslim, Duâ, 72; Ahmed b. Hanbel, Musned, VI, 219/3692; VII, 63/3950, 204/4135, 229/4162, 270/4233); “*Allâhım! Nefislerimizin şerrinden sana sığınıyoruz.*” (Dârimî, Nikâh, 20; İbn Mâce, Nikâh, 19; Nesâî, Cuma, 24)

Kur’ân ve sünneti tüzük ve yaşamlarına esas alan Fütüvvet ve Ahilikte bu Kur’ânî ilkelerin yansımaları şu ifadelerde buluyoruz: Nefsine ve şeytana uymayasın. Haramdan, mekruhtan perhiz edesin. Sünnetleri kocaltmayasın. Kimsenin ehline iyâline kem gözle bakmayasın. (Akpinar, 2005: 54)

Fütüvvetnâmelerde belirtildiği üzere Fütüvvet ve Ahiliğe giren her meslek erbâbının iffetini koruması amacıyla üç şeyin bağlanması, üç şeyin de açık bulundurulması istenilmiştir: Gözü haram olan şeylere, ağız günah olan sözlere, eli zulüm olan şeylere bağlanır.

Buna karşılık kapısı konuklara, kesesi ihtiyacı olanlara ve sofrası bütün aç olanlara açılır. (Akyüz, 2007: 52; Özerkmen, 2004: 69)

Sülemî fütüvvetnâmesinde Serî es-Sakatî'nin şu sözlerine yer vermiştir: Beş şey fetâların ahlâkındandır: Onlar nefisleri için içinde hevâ, lezzet, irâde ve şehvet olan tek adım atmazlar; nefislerinin kötü emrinden dışarı çıkarlar; iradeleri kuvvetli olur, beş şeyi yapmağa kesin olarak karar verirler: İnsanların ellerinde bulunana asla göz dikmezler, kimseye sıkıntı vermezler, ellerini, karınlarını (midelerini), edep yerlerini bozmazlar, gösteriş yapmazlar, kenlerinden (dinen) üstün olana uyarlar. Beş şeyden de yüz çevirirler: Her fâniden, insanlardan, şehvetlerden, baş olma ve övülme sevdasından kaçarlar. Beş şeyi de arzularlar: Dünyada az nasip, doğruluğa mülâzemet; günahattan korkan bir kalp, alimlerle sohbet; cahillerle yol tutmaktan sakınırlar. Fütüvvet sahibi erler Allah'ı memnun edecek her şeyi yapmak ister ve cahilin kıymetini bilmeyip uzak durduğu şeyleri arzu ederler." (Sülemi, 1977: 41-42)

Fütüvvetin gereklerinden birisi de ihtiyacı için halka tenezzül etmemek, yüzü suyu döküp dilenmemektir. Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed el-Belhî şöyle demiştir: Kimin zahmeti az olursa onun sevgisi sürekli olur. Kim utangaç olursa onunla görüşmek dostuna kolay gelir. Ama ihtiyaçları olan kimse, çekilmez olur." (Sülemi, 1977: 53)

Fütüvvet gereklerinden birisi de şehvetleri terk ederek âfetlerden korunmaktır. Ebû Türâb en-Nahşebî şöyle demiştir: Âfetlerden korunmak, nefisini şehvetlerden korumana bağlıdır. (Sülemi, 1977: 53)

Fütüvvet, nefsin arzularının peşinden gitmek değil, onun arzularına muhalefet edebilmektir. (Sülemi, 54) Fütüvvet kanaat etmek, aza razı olmaktır. Tâ ki kimseye boyun eğmeyesin. Kanaat zenginliktir, mal ve para çokluğu değil. (Sülemi, 1977: 57) Yularını nefis hevâsının eline verme ki seni zulmete götürmesin. Çünkü hevâ zulmettendir. Sen akla uy. Çünkü akıl seni nurlara ve Allah'a götürür. Nefisini zühd ve takvâ ile süsle, korku ve tasa ile yıka, ona utanma ve sevgi elbisesi giydir ve akibeti rabbine havale et ki sonucu hayırla bitsin. (Sülemi, 1977: 65) Fütüvvet açıkta utanacağın şeyi, gizlide yapmamaktır. Fütüvvet safâ, vefâ, cömertlik ve hayâdır. (Sülemi, 1977: 70)

Fütüvvet ve Ahilikte bütün bu erdemler, şu üç hususta hülâsa edilmiştir: "Eline, beline ve diline sahip ol". (Çağatay, 1997: 244; Ekinci, 2011: 44, 113; Sancaklı, 2010: 19)

d. Merhamet

Sözlükte masdar olarak "acımak, şefkat göstermek", isim olarak ise "acıma duygusu, bu duygunun etkisiyle yapılan iyilik, lütuf" anlamında kullanılan merhamet ve aynı manadaki rahmet kelimeleri öncelikle Allah Teâlâ'nın bütün yaratılmışlara yönelik lütuf ve ihsânlarını ifade etmekte, bunun yanında insanlarda bulunan, onları hemcinslerinin ve diğer canlıların sıkıntıları karşısında duyarlı olmaya ve yardım etmeye sevkeden acıma duygusunu ifade etmektedir." (Çağrı, 2004: 29/184)

Kur'ân'da *merhamet* kelimesi sadece bir ayette geçerken (Beled, 90/17) *rahmet* kelimesi 114 defa geçmektedir. Ayrıca 260 kadar ayette Allah Teâlâ'nın *rahmân* ve *rahîm* isimleriyle aynı kökten olan çeşitli fiil ve isimler yer almakta, bu ayetlerin büyük kısmında Allah Teâlâ'nın müminlere, genel olarak insanlara ve diğer varlıklara yönelik lütuf ve ihsanlarından söz edilmektedir. (Çağrıcı, 2004: 29/184)

Merhamet, ihsân kelimesini de kapsayan geniş anlamlı bir kavramdır. Nitekim Hz. Allah Kur'ân'da anne-babaya ihsânı emretmiş (Nisâ, 4/36-37; İsrâ, 17/23-24) ve anne-babaya tevâzû ile rahmet kanatlarının gerilmesini ihsânın bir gereği olarak takdim etmiştir. (İsrâ, 17/23-24) Yine hikmetli Kur'ân'ın muhtevasını, ihsân sahipleri için rahmetin bir neticesi olarak gerekçelendirmiş, ihsân sahibi muhsinlerin bu rahmet pınarından beslenenler olduğunu ifade buyurmuştur. (Lokman, 31/1-4) Zira rahmet, kalpteki acıma duygusudur. Bu duygu, sahibini, acınan objeye karşı lütuf ve ihsana sevkeder. (Ateş, 1999: 75) Dolayısıyla ana-babaya saygı ve itâat, evlat sevgisi, akrabaları gözetmek, yaşlılara, kimsesiz ve çaresizlere, yoksullara, hastalara, yetimlere ihsanda bulunma gibi erdemler, merhamet duygusunun bir yansımasıdır.

Allah Teâlâ, rahmeti kendisine prensip edindiğini ifade etmektedir. (Enam, 6/12) Dolayısıyla Hz. Allah koruyanların en hayırlısı ve acıyanların en merhametlisidir. (Yusuf, 12/64) Biz kullar da her işimizin başında Allah Teâlâ'nın bu yönüne vurgu yapan şu iki sıfatını anarak ona iltica eder ve ondan yardım isteriz: Bismillahirrahmenirrahîm.

Varlığın varlık sebebine rahmetini maya eden ve nefesine rahmeti yazan Hz. Allah, alemlere rahmet olarak gönderdiği elçisi Muhammed (a.s.)'in de insanlara karşı şefkat ve merhametle muamelede bulunmasını emir buyurmuştur. Şöyle buyuruyor yüce rabbi-miz: “[Ey Nebi!] Allah'ın sana lütfettiği şefkat ve merhametten dolayıdır ki sen onlara yumuşak davrandın. Eğer onlara sert ve kırıcı davransaydın, hiç şüphesiz senin etrafından dağılır giderlerdi. O halde, bundan böyle de onlara karşı hep hoşgörülü, affedici ol. Bağışlanmaları için Allah'tan af dile.” (Âl-i İmrân, 3/159); “Size içinizden öyle bir rasul geldi ki sizin [dünya ve ahirette] sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O sizin üzerinize titreyip durur; müminlere karşı şefkat ve merhametle doludur.” (Tevbe, 9/128) Müminlere rol-model olan Hz. Peygamber'in sevgi ve merhametle muamelesi, onun güzide sahabeti tarafından da örnek alınmış ve Kur'ân'da “...birbirlerine karşı çok şefkatli ve merhametlidirler.” (Fetih, 48/29) övgüsüyle vasıflandırılmışlardır. Bu ifade, aynı zamanda bütün müminlere gözetmeleri gereken bir model olarak takdim edilmiş olmaktadır. Nitekim Kur'ân'da Müslümanlar her daim birlik ve beraberlik içinde olmaları, ayrılmamaları emredilmiş, kardeşçe yaşamaları istenilmiştir. “Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'ân'a) sınıksız sarılın; parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın; Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de o, gönüllerinizi birleştirmişti ve onun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz.” (Âl-i İmrân, 3/103)

Hz. Peygamber, Kur'ân'da ifadesini bulan sevgi ve merhameti şu sözleriyle detaylandırmaktadır: “İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olamazsınız. Size, yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir iş göstereyim mi:

Aranızda selamı yayınız.” (Müslim, İmân, 93); “İnsanlara merhamet etmeyene, Allah da merhamet etmez.” (Buhari, Tevhid, 2; Edeb, 18; Müslim, Fezâil, 65) Hz. Peygamber, Müslümanların birbirleri arasında daima sevgi, merhamet, yardımlaşma ve dayanışma içinde olmalarını tavsiye etmiş (Buhari, İman, 7, Mezâlim, 3, Edeb, 57; Müslim, Zikir, 38, Birr, 32, 58; Tirmizi, Birr, 18), çocuklarını hiç öpmediğini söyleyen bir bedevînin sözüne hüzünlenip yüreğinin merhamet duygusundan yoksun kaldığını belirtmiştir. (Buhari, Edeb, 18; Müslim, Fezâil, 164) O, sevgi ve merhamette Müslümanları şu muhteşem tarifile tanımlamıştır: “Müminler birbirlerine merhamette, sevgide, lütuf ve güzel muamele hususlarında sanki bir vücut gibidir. Nasıl ki vücudun bir organı hastalanınca, vücudun diğer organları birbirini hasta organın sancısına uykusuzluk ve ağrıda ortak olmaya çağırırsa, müminler de tıpkı bunun gibidir.” (Buhari, Edeb, 27; Müslim, Birr, 66)

Kur'ân ve onun pratiğe aktarılmış uygulaması olan sünnetten beslenen Fütüvvet ve Ahilik, işte bu Kur'ânî düsturları fütüvvetnâmelerde temel bir ahlâkî umde olarak işlemiş ve teşkilatlarına mensup olan her aşamadaki üyelerinden bu prensiplerin hassasiyetle gözetilmesi ve uygulanmasını istemiştir. Bu cümleden olarak Sülemi, Fütüvvetin esaslarını kaleme aldığı fütüvvetnâmesinde şu ifadelerle yer vermiştir: Fütüvvet gereklerinden birisi de büyüklere hürmet, denklere muvâfâkât ve ülfet, küçüklere şefkat ve merhamet, ana-babaya tevâzû ve itâat, çocuklara merhamet ve güzel terbiye ile muamele etmektir. (Sülemi, 1977: 60) Kimseye kin ve düşmanlık beslememek, büyüklere ihtiram, küçüklere sevgi, şefkat, merhamet göstermek Ahilerin uyması gereken ahlâkî hususlardır. (Ekinci, 2011: 48)

Yine dostlar arasındaki sevgiyi devam ettirmek (Sülemi, 1977: 65), merhamet ve iyilikle muamelede bulunmak Fütüvvet ahlâkıdır. (Sülemi, 1977: 94; Ekinci, 2011: 18) Şu beş kişinin yüreği cevher misalidir: Zenginlik gösteren fakir, tokluk gösteren aç, sevinç gösteren kederli, gündüz sâim, gece kâim olduğu halde zaaf göstermeyen kişi ve kendisine düşmanlık gösterene sevgi ve merhamet besleme erdemini gösterebilen insan.” (Sülemi, 1977: 65)

Sevgi ve merhamet karşılıksız olmalıdır. Sebepsiz yere dostlarından usanan kimse'nin sevgisi, bil ki çıkar içindir. (Sülemi, 1977: 69) Fütüvvet gereklerinden birisi de sevgiyi misli ile karşılamaktır. Çünkü sevginin karşılığı sadece sevgidir. Kim senin hakkında temiz sevgi ile beraber güzel düşünce de taşırsa, sen de ona temiz sevgi ve itaat ile karşılık ver. (Sülemi, 1977: 71) Zira Fütüvvet gereklerinden birisi de herhâlde ihvana karşı şefkattir. Fetâ ve ahî, kardeşinin yüzüne sinek konup rahatsız etse, ondan müteessir olur. Kardeşinin sevinciyle sevinir, üzüntüsüyle üzülür. Kardeşini gözü gibi sakınır. (Sülemi, 1977: 71-72)

Fetâ ve ahî toprak gibidir. Üzerinde iyi kötü herkesi ve herşeyi taşır. Bulut gibidir, herkesi gölgelendirir. Yağmur gibidir, herkese rahmet olur yağar. Üzerine atılan her türlü pisliği içinde eriten, temizleyen ve içinden güzel şeyler bitirerek o pislikleri güzelliklere dönüştüren verimli bir toprak gibidir o. (Akpınar, 2005: 59-60) Ahilik, doğruluk ve dürüstlük üzerinde biten bir ağaç gibidir. Kökü Allah'ın varlığına ve birliğine inanmak, yap-

rakları edep ve hayâ, meyveleri muttakilerle sohbet, bütün bu güzel huyların beslendiği suyu ise rahmettir. (Ekinci, 2011: 82)

Sözü, kalfalıktan ustalığa geçiş merasiminde adaya söylenilen ve asırlar öncesinden bize ulaşan Kur'an'dan süzölmüş şu öğütlerle nihayete erdirelim:

“...Ey oğul! Gerekir kim güzel ahlaktan, akl-ı selimden dışarı adım atmayasın.

Nefsine ve şeytana uymayasın. Haramdan, mekruhtan perhiz edesin. Sünnetleri kocaltmayasın.

Elinle komadığını götürmeyesin.

Kimsenin sanatına tamâh etmeyesin.

Kimsenin ehline iyâline kem gözle bakmayasın.

Kimseye kibir, düşmanlık beslemeyesin,

Cimrilik yapmayasın, hased etmeyesin.

Her kimin aybını görürsen örtesin.

Dünyaya aşırı muhabbet göstermeyesin.

Senden büyüğe varıp ona ikram edesin, hürmet ve hizmette bulunasın.

Bir elinin kazancını ihtiyaçların için, diğer elinin kazancını ahiretin için fukaraya sarfedesin.

Hayır işlerde elinden geleni yapmakta kusur etmeyesin....”

Oğul! Hak al, hak ver.

Kimseye dediğinden eksik verme ki yüce Allah kazancına ve ömrüne bereket vere...

Her ne zaman teraziye eline alınca, ahiret terazisini hatırlayasın.

İyi bil ki helâlin hesâbı, şüphelinin itâbı, harâmın azâbı vardır.

Haydi oğul! Ona göre dirlik işin gereksin.”

“Bak oğul! Alimlerin dediklerini, kahyaların öğütlerini, ustan olarak benim sözlerimi tutmaz isen,

Ana, baba, hoca, usta hakkına saygı göstermezsen,

Allah'ın buyruklarını dinlemezsen, şu parmaklarım yarın ahirette boyunda olsun!” (Akpınar, 2005: 54-55)

SONUÇ

Netice olarak Fütüvvet ve Ahilik, gerek inanç ve gerekse amel boyutunda, varlık ve misyonlarının temel dinamiklerini Kur'an'ın ışığı ve Hz. Peygamber'in Kur'an'ı pratize ettiği sünneti ile tezeyyün ettirmiş, hayatın her alanını bu iki pınardan beslenerek biçimlendirmiştir. “Her hâle bir Fütüvvet gerekir, Fütüvvetsiz bir an yoktur.” düsturundan hareketle Kur'an'ın ideal ahlâki prensipleri ve toplumca maruf görölen örfünü sentezlemiş,

sonuçta teşkilata mensup bütün üyelerini bu Kur'ânî ilkeleri gözetmeye ve yaşamaya davet etmiştir.

Anadolu'nun Türkler tarafından yurt edilmesi akabinde gerek Müslümanların İslâm'ı daha sahih bir şekilde anlamasına ve gerekse Gayr-i Müslimlerin İslâm'ı tanıma ve Müslüman olmalarında fevkalâde katkıları olan Fütüvvet ve Ahilik teşkilatları, Hz. Peygamber döneminden sonra kardeşliği en yaygın ve ileri seviyede uygulamış, Anadolu'nun mutekavvim bir toplum olarak tarih sahnesinde yer almasını sağlamışlardır. Sofrasında dost-düşman ayrımı yapmaktan haya eden ahîler, Anadolu'da birlikte yaşadıkları Gayr-i Müslimlere ne komşuluklarında, ne de dinlerinde asla baskı yapmamış, bir hayat tarzı olarak benimsedikleri Peygamberî ahlâklarıyla herkesin takdirine mazhar olmuşlardır. Onların adâlet, iffet, kardeşlik ve merhamet üzerine kurulu anlayışları, yaşadıkları her yerde güven duygusunu tesis etmiş ve İslâm'ın buldukları coğrafyalarda hızla yayılmasına vesile olmuştur.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmâil b Muhammed (trs). *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs*, Dimaşk: Mektebetu'l-İlmi'l-Hadis.
- Akpınar, Ali (2005). "Fütüvvet Ruhunun Dini Temelleri", I. *Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, (12-13 Ekim 2004), C 1, s. 43-61.
- Akyüz, Yahya (2007). *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Algül, Hüseyin (1995). "Hz. Muhammed (sav)'in Adaleti", *Diyânet İlmî Dergi*, C 31, S 3, s.25-36.
- Aslan, Eljif Hajrula (2013). *Türkler'de İş Ahlâkı ve Geçmişten Günümüze Ahilik*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ateş, Süleyman, "Hak ve Merhamet", *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, C 2, S 13-14-15, s. 73-80.
- Aydın, Mahmut (trs). *Meslek Etiği*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi (UZEM).
- Bayram, Mikail (2005). "Bir Eğitim ve Öğretim Ocağı Olarak Ahî Teşkilâtı", *İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi II*, s.139-146.
- Begavî, Ebû Muhammed Huseyin Mes'ûd (1989). *Tefsîru'l-Begavî Medîlimu't-Tenzil*, Riyâd: Dâru Tayyibe.
- Beyzâvî, Nasiruddin Ebî Saîd Abdillâh b. Omer b. Muhammed Şirâzî (trs.). *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, Derseâdet, İstanbul.
- Buladı, Kerim (2002). "Kur'ân ve Adâlet", *Diyânet İlmî Dergi*, C 38, S 1, s. s. 23-32.

- Cevherî, İsmâîl b Hammâd (1984). *es-Sihâh*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr, Beyrût: Dâru'l-'İlm.
- Cürcânî, Ali b Muhammed eş-Şerîf (1985). *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Beyrût: Mektebetu'l-Benân.
- Çağatay, Neşet (1997). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Çağrıci, Mustafa (1988). "Adâlet", *DİA*, C 1, s. 341-343.
- Çağrıci, Mustafa (2000a). "İffet", *DİA*, C 21, s. 506-507.
- Çağrıci, Mustafa (2000b). "İsâr", *DİA*, C 22, s. 490-491.
- Çağrıci, Mustafa (2004). "Merhamet", *DİA*, C 29, s. 184-185.
- Çakmak, Muharrem (2014). "Ahiliğin Tasavvufi Temelleri ve Ahilik-Fütüvvet İlişkisi", *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C 7, S 13, s. 143-158.
- Demirtaş, Funda (2011). "Fütüvvet Kavramının/Kurumunun Askerî ve Siyasî Mahiyeti", *Ahilik Uluslararası Sempozyumu*, s. 403-423.
- Ebü Abdullah, Muhammed b Ebu'l-Mekârim İbn Mi'mâr el-Bağdâdî (1958). *Kitâbu'l-Fütüvve*, thk. Mustafa Cevâd ve diğerleri, Bağdât: Matba'atu Şefik.
- Ekinci, Yusuf (2011). *Ahilik*, Ankara: Türkmatal Yayınları.
- Erginli, Zafer (2015). "Bir Değerler Manzumesi Olarak Fütüvvet", *İnsani Değerlerin Yeniden İnşası Uluslararası Sempozyumu*, (12-21 Haziran 2014), C 3, s. 107-119.
- Ferâhidî, Abdurrahmân el-Halil b Ahmed (trs). *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî ve İbrâhîm es-Sâmîrî.â.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b Ya'kûb (2008). *Kamûsu'l-Muhîd*, thk. Enes Muhammed eş-Şâmî ve Zekeriyâ Câbir Ahmed, Kâhire: Dâru'l-Hadîs.
- Gelici, Musa (2007). *Portestan İş Ahlâkı ile Ahilik İş Ahlâkının Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gölpınarlı, Abdalbaki (2011). *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı*, İstanbul: İTO Akademik Yayınlar.
- Günay, Ünver (1998). "Dinî Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 10, s. s. 69-78.
- Gündoğar, Hamdi (2016). "İslam Kardeşlik ve Barış", *II. Uluslararası Dini Araştırmalar ve Küresel Barış Sempozyumu*, (19-21 Mayıs 2016), s. 33-42.
- Gür, Süleyman (2016). "Kur'an'a Göre Müslüman Gençte Bulunması Gereken İki Önemli Ahlâkî Değer: İffet ve Haya", *Uluslararası Genlik ve Ahâk Sempozyumu*, (6-7-8 Ekim), C 2, s. 1035-1046.

- Heyet, (trs). *50 Soruda Ahilik*, TESK: Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu Yayınları.
- İbn Kayyim, Ebû Abdullah Muhammed b Ebû Bekr b Eyyûb el-Cevziyye (trs). *Medâricu's-Sâlkîn*, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b Yezîd Gazvîni (trs). *Sunenu İbn Mâce*, Riyâd: Mektebetu'l-Meârif.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b Mûkerrem (trs). *Lisânu'l-'Arab*, Kâhire: Dâru'l-Meârif.
- İbn Miskeveyh, (1317). *Tehzîbu'l-Ahlâk*, yy.
- İvgin, Hayrettin (1996). "Ahilerde Ahlâkî Değerler ve Bunların Ticarete Uygulanması", I. *Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kantarıcı, Zeyneb (2007). *İş Etiği ve Ahilik*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaşgarlı, Mahmûd (trs). *Divânu Lügati't-Türk*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, Abdullah (2014). "Anadolu'nun Türk ve İslâm Yurdu Haline Gelişinde Ahilerin Rolü ve Önemi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 7, S 29, s. 547-561.
- Kazıcı, Ziya (1988). "Ahilik", *DİA*, C 1, s. 540-542.
- Köse, Saffet (2013). "Nefse Karşı Onurlu Duruş: İffet", *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, Haziran 2013, S.19, s.4-9.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b Ahmed b Ebî Bekr (2006). *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-Mubeyyini limâ Tadammannahû mine's-Sunneti ve Âyi'l-Furkân*, thk. Abdullâh b. Adilmuhsin Turkî, Beyrût: Muesseseti'r-Risâle.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım (1989). *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, thk. Mahmûd b. Eş-Şerîf, Kâhire: Dâru's-Ş'ab.
- Malkoç, Engin (2016). *Ahilik Sistemi Örgütlenme Yapısının Günümüz Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu ile Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Maturidî, Ebu Mansur Muhammed b Muhammed b Mahmud (2005). *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, thk. Mecdî Bâsellûm, Beyrût: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b Muhammed b Habîb (trs). *en-Nuked ve'l-Uyûn Tefsîru'l-Mâverdî*, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b Muhammed b Habîbu'l-Basrî (1987). *Edebu'd-Dünya ve'd-Dîn*, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Mukâtil, b Süleyman (2002). *Tefsîru Mukâtil*, thk. Abdullah Mahmud Şahhâte, Beyrût:

Müessesetu't-Târihu'l-Arabî.

- Muslim, Ebu'l-Huseyin Muslim b Haccâc el-Kuşeyrî (1991). *Sahîhi Muslim*, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'Ilmiyye.
- Neseî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd (1984). *Tefsîru'n-Neseî, (Medâriku't-Tenzîl)*, İstanbul: Dâru Kahramân.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1996). "Fütüvvet", *DİA*, C 13, s. 261-263.
- Okumuş, Ejder (2013). "Kardeşlik Kavramının Sosyolojik Boyutları", *Kutlu Doğum Haftası Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlâkı ve Kardeşlik Hukuku Sempozyumu*, (21-22 Nisan 2012), s. 31-60.
- Özerkmen, Necmettin (2004). "Ahiliğin Tarihsel-Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları Sosyolojik Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C 44, S 2, s. 57-78.
- Öztürk, Mustafa (2015). *Kur'ân-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Râgıb, el-İsfehânî (1986). *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, İstanbul: Kahraman Yayınevi.
- Râgıb, el-İsfehânî (2007). *ez-Zerîa ilâ Mekârimi's-Şeri'a*, thk. Ebu'l-Yezîd el-'Acemî, Kâhire: Dâru's-Selâm.
- Sancaklı, Saffet (2013). "Hz. Peygamber'in Gerçekleştirdiği Kardeşleştirme (Muâhât) Projesinin Günümüz Toplumuna Verdiği Mesajlar", *Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlâkı ve Kardeşlik Hukuku Sempozyumu*, (21-22 Nisan 2012), s. 407-430.
- Sancaklı, Saffet (2010). "Ahilik Ahlâkının Oluşumunda Hadislerin Etkisi", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 1-28.
- Sarıçam, İbrahim (2004). *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara: DİB Yayınları.
- Solak, Fatih (2009). *Ahilik Kuruluşu İlkeleri ve Fonksiyonları*, İstanbul: İTO Yayınları.
- Sülemî, Ebû Abdurrahmân İbn Hüseyin (1977). *Tasavvufta Fütüvvet*, (çev. Süleyman Ateş), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Şahin, Haşim (2007). *Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Dinî Zümreler*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Şahin, Ramazan (2005). "İslâm'ın Kardeşlik Anlayışı: Bir Vücutun Organları", *Yakın Doğu Üniversitesi İslâm Tedkikleri Merkezi Dergisi*, C 1, S 1, s. 113-140.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed İbn Cerîr (2001). *Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'ân*, Kâhire: Dâru Hicr.
- Teaschner, Rranz (1972). "İslâm'da Fütüvvet Teşkilâtının Doğuşu Meselesi ve Tarihî Ana Çizgileri", (çev. Semahat Yüksel), *Belleter*, C 36, S 142, s. 203-235.

Temel, Hilal (2007). *Ahilik Teşkilatının Halkın Eğitim ve Öğretimdeki Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uludağ, Süleyman (1996). "Fütüvvet", *DİA*, C 13, s. 259-261.

Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b Ahmed (1995). *el-Veciz fi Tefsiril Kitabil Aziz*, thk. Safvan Adnan Davudî, Beyrût: Darul Kalem.

Zemaşerî, Ebul Kâsım Mahmûd b Omer (1998). *el-Keşşâf an Hakaiki Gavâmidu't-Tenzil ve Uyûni'l-Akâvil fi Vucûhi't-Tenzil*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavviz, Riyâd: Mektebetu'l-Ubeykân.